

ประชุมพงศาวดารภาค ๓๙

จดหมายเหตุเทศสารวราคม

กษ

จดหมายเหตุเรื่องสุริยอุปราชา ปีมะโรง พ.ศ. ๒๔๓๓

ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๒

มีพระบรมราชานิพนธ์รัชกาลที่ ๕ เพิ่มใหม่

นายพันโท พระประเทศศวามิภักดิ์

พิมพ์ในกาารกุศล เมื่อขบวอก พ.ศ. ๒๔๖๓

พิมพ์ที่โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ

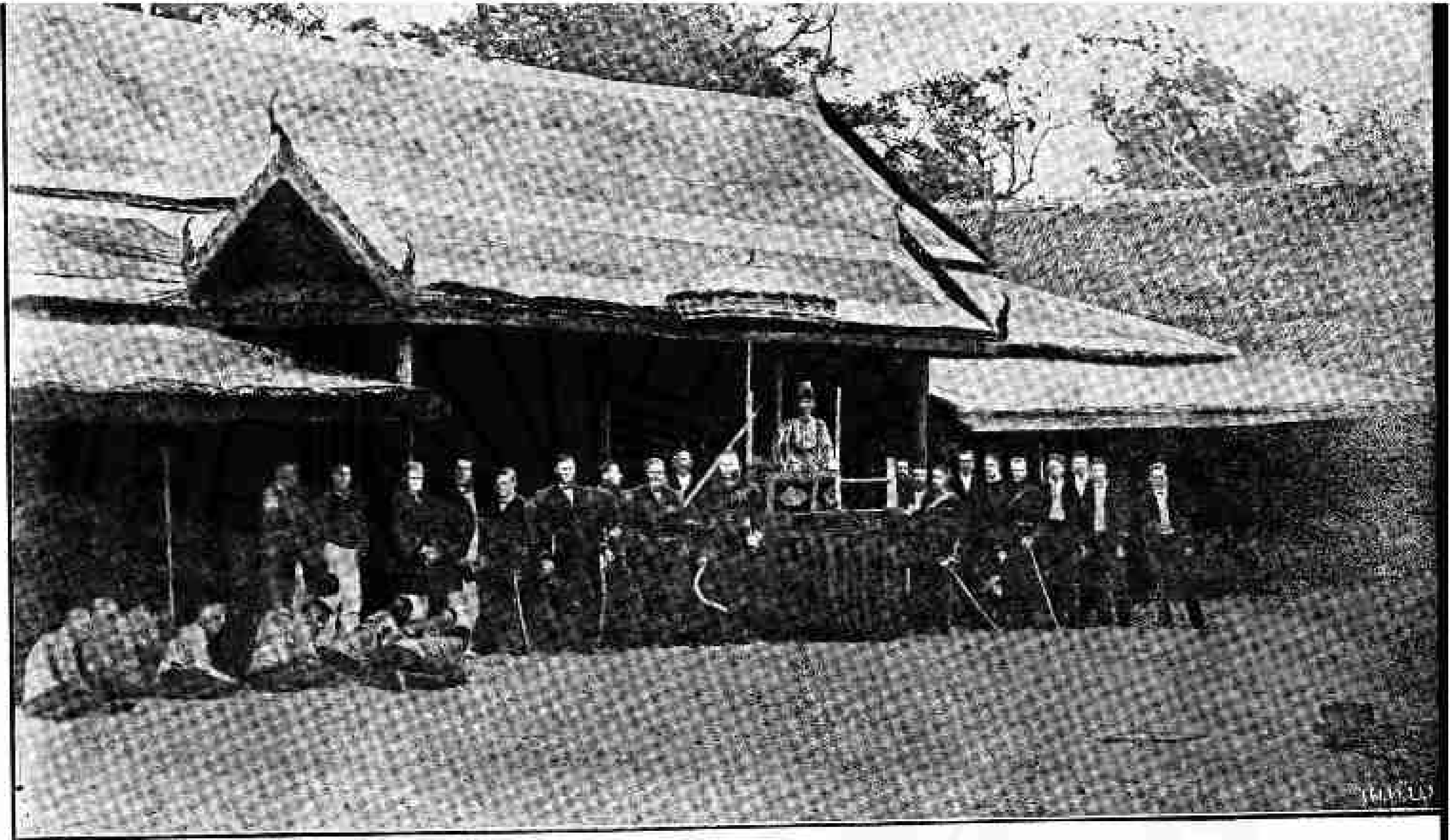

นางเกาสุนันท์

(พ.ศ.๖๖.)

เกิด^๕ที่มระเม พ.ศ. ๒๕๐๒ ถึงแก่กรรม^๖วันที่ ๓๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๒

อายุ ๖๐^๕ ปี

พระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
นายทนายพลพลาทหวางอ วันเสด็จออกกรม เซอแฉวฮอด
เจ้าเมืองสิงคโปร์ วันที่ ๓๖ สิงหาคม ปีมโรงพ.ศ. ๒๔๓๓

(ม.ท.๓)

คำนำ

นายพันโท พระประเทศสวามิภักดิ์ (ศาลูบลู สุนันท์) จะทำการยดงศ์พสนของชุดนางเอก ลุคันันท์ ผู้เป็นมารดา มีศรัทธาจะพิมพ์หนังสือเป็นของแจกเนื่องในกรรณคดีที่ฉะฉานปทาน ซึ่ง จะ ยำเพ็ญนุสกลเรื่อง ๑ มาหารักรรณการหอพระสมุทวชิรญาณสำหรับพระนคร ถึงเรื่องหนึ่งถึงซึ่งระพิมพ์ ว่าอยากจะได้ไปหนึ่งลือในพวกโบราณคดี ข้าพเจ้าจึงได้รักชวนให้ พิมพ์หนังสือประสมพงศาวดารภาคที่ ๑๘ อีกครั้ง ๑ ด้วยเห็นว่าจะพอใจแก่บรรดาผู้ที่รักได้รับแจกทั่วไปไม่ได้รอกหน้า เพราะเหตุนี้จึงได้เห็นดังนั้นจะอธิบายต่อไป คือ

หนังสือประสมพงศาวดารภาคที่ ๑๘ นี้ เก็บหอพระสมุท ว. ใ้รวบรวมจดหมายเหตุหอสำคัญเรื่อง ๑ ๑จดหมายเหตุเรื่องพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จไปทอดพระเนตรเสวยอยู่ราศาคัทตบถหัวากอ แสงวงจรัลหวัชประจวบคีรีขันธ์ เมื่อข่มะโรง พ.ศ. ๒๔๓๓ เรื่อง ๑ ถวายพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นนวัชรบรรณปรีชา ทรงพิมพ์แจกในงานศพเจ้าจอมมารดาโคมตรัสกาลที่ ๕ เมื่อเดือนเมษายนขม พจนานุกรมหนังสือนี้ไว้วันหนึ่ง หม่อมอมรวงศ์

วรรณคดี (ม. ร. ว. สิงหนัต ปราโมทย์ ฅกรุงเทพฯ) ก็นำหนังสือประ
 กาศเป็นพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ทรงชี้แจงเรื่องสรีขอุปราศาราวนั้นมาให้แก่หอพระสมุด ฯ ว่าต้น
 ฉบบเป็นหนังสือของพระเจ้าบรมวงศ์เธอชั้น ๒ กรมขุนวรจักรธร
 นุภาพมีตกค้างอยู่ หม่อมมอญวัตรไม่เห็นมีในหนังสือประชุมพงศา
 วดารวภาคที่ ๑๘ นี้กว่าที่ในหอพระสมุด ฯ เห็นจะยังไม่มีการฉบบ
 นี้จึงมีแก่ใจนำมาให้ ข้าพเจ้าชอบใจหม่อมมอญวัตรเป็นอันมาก แต่
 รู้สึกเสียกายที่เมื่อได้มาที่พิมพ์ก็ขกหมายเหตุของสรีขอุปราศาท
 พิมพ์ครั้งแรก เพราะในประกาศพระราชนิพนธ์ทรงชี้แจงถึงลักษณะ
 สรีขอุปราศาราวนั้น แจ่มแจ้งชัดแจ้งยิ่งกว่าที่ปรากฏในจดหมาย
 เหตุฉบบอื่นทุกฉบบ แลเป็นหนังสือสำคัญโดยที่เป็นพระราชนิพนธ์
 ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเมื่อเสด็จกลับจาก
 ทอดพระเนตรสรีขอุปราศาราวนั้น ก่อนเวลาเสด็จสวรรคตไม่ช้า
 นัก สอดควรจะต้องพิมพ์ไว้ ให้ปรากฏอยู่กับจดหมายเหตุสรีขอุ
 ปราศาราวนี้ระโรงด้วย จดหมายเหตุนี้จึงจะไม่บกพร่อง ข้าพเจ้า
 ได้ตั้งใจแต่ได้พระราชนิพนธ์มาจากหม่อมมอญวัตร ว่าจะหาโอกาส
 พิมพ์ประชุมพงศาวดารวภาคที่ ๑๘ อีกสักครั้ง ๓ ให้บริบูรณ์ ความ
 ประสงค์อันนี้ยังมีเหตุอื่นประกอบอีกสถาน ๑ ก็หนังสือประชุมพง
 ศาวดารวภาคที่ ๑๘ มีผู้ชอบอ่านกันมาก ผู้ที่ไม่ได้รีบแจกในงาน

พระเมรุวัดเทพศิรินทร์ พากันมาตามหาที่ในหอพระสมุก ๑ เนื้อ ๆ
 ไม่ขาด จึงเห็นว่าดำพิมพ์ขึ้นใหม่อีกครั้ง ๓ ผู้ที่ยังไม่ได้รับแจก
 ครั้งก่อนก็จะพอใจ ถึงผู้ที่ได้รับแจกครั้งก่อนแล้ว ได้พิมพ์พิมพ์
 ใหม่ ซึ่งมีพระราชนิพนธ์เพิ่มเติมขึ้นอีกเรื่อง ๓ ก็จะพอใจเหมือนกัน
 ด้วยเหตุดังกล่าวมานี้ ข้าพเจ้าจึงชักชวนให้พิมพ์ประชุมพงศาวดาร
 ภาคที่ ๓๘ นายพันโท พระประเทศเสวามีภักดีเห็นชอบด้วยจึงได้พิมพ์
 สมุดเล่มนี้ขึ้น

ที่จะอธิบายถึงเหตุผลเหตุต่าง ๆ ซึ่งพิมพ์ในประชุมพงศา
 วดารภาคที่ ๓๘ นี้ต่อไป

เหตุผลเหตุที่พิมพ์ในประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๘ นี้ ๕ ข้อ
 ด้วยกันคือ เหตุหมายเหตุหอศาสตราคมสมัย ๓ เหตุหมายเหตุของ
 เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ เรื่องพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่
 หัวเสด็จทอดพระเนตรสุริยุปราคาที่หว้ากอชลาลัย ๓ แปลงเหตุผล
 เหตุของเซอแซร์ออกเจ้าเมืองสิงคโปร์ ขันมาเฝ้าพระบาทสมเด็จพระ
 จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่หว้ากอชลาลัย ๓ กับประกาศพระราชนิพนธ์
 เรื่องสุริยุปราคาเมื่อปีมะโรงสัมฤทธิ์ศก ซึ่งกล่าวมาข้างต้นแล้ว
 สมัย ๓ จะอธิบายพอให้ทราบค่าเงื่อนของเหตุผลเหล่านั้นก่อน

๓) เหตุหมายเหตุหอศาสตราคมนั้น ประเพณีมีมาแต่โบราณ
 กำหนดเป็นหน้าที่ของนายเสน่หัทธมแพรมหาศเล็กคนหนึ่ง แลนาย

สุจินดาหุ้มแพรมหาศาลเล็กคนหนึ่ง เป็นพนักงานรถหมายเสกต่าง ๆ
 ด้ยมีใ้ในราชสำนักเก็บรักษาไว้ในหอเสกภาคนี้ เพราะเหตุนี้จึงได้
 ทราบว่ายังมีอยู่ในหอในรัชกาลที่ ๔ และมีติดต่อกันมาแต่โบราณว่าเป็น
 การเล็กกันไปเรื่อยแล้วคราวหนึ่ง พึ่งมาโปรดให้ตั้งมีขึ้นใหม่เมื่อ
 ในรัชกาลที่ ๕ ขึ้นมาคราวใหม่ เพราะข้าพเจ้าไม่เคยเห็นจดหมาย
 เสกหอเสกภาคนี้ ได้เคยถามข้าราชการเก่า ๆ ก็ยังไม่พบผู้ใดที่
 ได้เคยเห็น จนเมื่อม.ร.พ. พ.ศ. ๒๔๖๒ หรือประมาณ ๖ ปี ได้มีผู้กล่าว
 เก่า ๆ มาเล่าที่เห็นหนึ่งหลายเล่มด้วยกัน มีจดหมายเสกหอเสกภาค
 ตมครั้งรัชกาลที่ ๔ เมื่อม.ร.พ. พ.ศ. ๒๔๖๒ ที่ข.ว.อ. พ.ศ. ๒๔๖๓ อยู่ใน
 ในนั้นตอน ๓ ได้ชื่อตามข้าราชการครั้งรัชกาลที่ ๕ ซึ่งยังมีอยู่ใน
 เวลานั้น ได้ความว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นนาย
 เสนอที่อยู่ในเวลานั้น แลมาสุจินดาหุ้มแพร ครั้นภายหลังได้เป็น
 หม่อมราชกุมารี เห็นจะอยู่ใน ๒ คนนี้ที่เห็นผู้กล่าว ข้าพเจ้าเข้าใจว่า
 ผู้ที่ไม่เคยเห็นจดหมายเสกหอเสกภาคนี้ เห็นจะมีมากด้วยกัน จึง
 ได้เอามาพิมพ์ไว้ให้เป็นประโยชน์ทางความรู้

๒) จดหมายเสกของพระเจ้าพระยาศรีพิพัฒน์วงศ์ เมืองสุริยอยุธยา
 เมื่อม.ร.พ. พ.ศ. ๒๔๖๓ นี้ ข้าพเจ้าจึงได้ไปขยู่ ๆ ที่เอามาพิมพ์
 ในสมุดเล่มนี้เพราะจะได้มีอ่านเข้าใจความในเบื้องต้น ว่าเหตุใด
 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้เสกไปทอดพระ

นครสุริยอุปราสาทที่หว่ากชในฤกษ์ฝน จนเป็นเหตุให้ประชาชน
 สวรรคต เพราะผู้ที่เกิดภายหลังๆ เกิดขึ้นแต่ยังเป็นเด็กอยู่— เช่น
 ตีฬ้าพเจ้า เคยปรารถนาว่าเพียงแต่จะดูสุริยอุปราสาท ไยจึงได้เสด็จ
 ลงไปฆ่าอันตรายแลความลำบากถึงเพียงนั้น พังมาได้พังคำซึ่ง
 ภายหลังว่าสุริยอุปราสาทที่จะเห็นได้หมดดวงในพระนครนี้ไม่เคยมีมา
 แต่ก่อน จนถึงในตำราโหราของโหราว่าสุริยอุปราสาทไม่มีที่จะหมด
 ดวงได้ ครั้นนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงดำ
 นวณทราบก่อนใคร ๆ ในพระนครนี้ว่า ในพระนครสุริยอุปราสาทจะมี
 หมดดวง แลจะเห็นได้ในเมืองไทยนี้ คำว่าสุริยอุปราสาทไม่มี
 ไครลงเนื้อเห็นด้วย สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาอำราญประยูรวงศ์
 ทรงเสด็จว่า แม้พระองค์ท่านเองก็ไม่ทรงเชื่อว่าจะเห็นหมดดวง
 แต่เกรงพระทัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ก็ต้อง
 ยอมจะไปบอกพระเนตรด้วย ที่เสด็จลงไปบอกพระเนตรที่ตำบลด
 หว่ากชในแขวงจังหวัดพระนครนั้น เพราะปรากฏในทางคำ
 นวนว่าจะเห็นได้หมดดวงที่ตรงนั้น ถ้าอยู่ในกรุงเทพ ฯ นี้หาเห็น
 หมดดวงไม่ เล่ากันว่าจวนนี้มีสุริยอุปราสาทโหราที่ลงไปตามเสด็จ
 ก็ยังไม่เชื่อว่าจะเห็นหมดดวง พอเงาถึงก็ขอขอพระอาทิตย์ที่หมด
 ดวง พระยาโหราธิบดี เดือน เวลานั้นยังเป็นพลวงโลกที่ร้อง
 “พลุข” เต็มเสียงนำพระที่นั่งด้วยความยินดีจนสิ้นกลัว เพราะความ

เรียนไว้ในวิชาที่ไ้ร่าเหิน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัวได้ทรงศึกษาชำนาญในโหราศาสตร์ จึงมีได้ทรงเกรงความ
ลำบากที่ระทอศพระเนตรสุริยอุปราชาครั้งนั้น

๓) จดหมายเหตุของเซอร์จอห์น เบงกอล เจ้าเมืองสิงคโปร์นั้น เห็น
จะเป็นเลขานุการที่มาด้วยเป็นระเบียบเรียงจนความคำสั่งของเซอร์
จอห์น หมอบรัดเลได้สำเนาพิมพ์ไว้ในหนังสือข่างออกศาลาเสนา
เล่มศกศกศก ๓๒๗๐ ข้าพเจ้าได้วานหลวงอนุนานราชกรณ (ยังเสด็จ
โกเศศ) แปลออกเป็นภาษาไทยสำหรับพิมพ์ในสมุดเล่มนี้ จก
หมายเหตุของเซอร์จอห์นต้องอ่านด้วยทรงไว้ในใจว่า เป็นของ
ฝรั่งแต่คงความความคิดผลความเห็นของฝรั่งตั้งแต่ต้นจนปลาย ข้าพ
เจ้าโดยกำหนดไว้ในใจเช่นนี้จึงจะนำอ่านก็

๔) ประกาศที่ทรงพระราชนิพนธ์นั้น มีคำเล่ากันมาว่า เมื่อ
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับจากหลวงวิบูล
มังสาหาร มีรับสั่งถามผู้ทูลสุริยอุปราชาทางกรุงเทพ ฯ ว่าเห็น
เป็นอย่างไรว่าง พวกนั้นทูลเรียนเขื่อนไ้ต่าง ๆ เป็นต้นว่าพระโหรา
ธิบดี ชุม เจ้ากรมโหรา กรายทูลว่า "เหลืออยู่สักนิ้วหนึ่ง" ดังนี้เป็น
ดังนี้ จึงทรงพระราชนิพนธ์อธิบายถึงสุริยอุปราชาครั้งนั้นที่เห็น
ที่หลวงวิบูลเป็นอย่างไร ให้ทราบกันตามความจริง และมีรับสั่งให้คัดลอก
บอกกันต่อไป ดังปรากฏอยู่ในประกาศนั้น

อนึ่งมีพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง
ฉายที่หน้าพลับพลาหน้าเวลาเชอเนหรือออกเฝ้าปรากฏอยู่ สมเด็จพระ
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาลงกรณ์วงศ์วรเขต ไท
ไปรทประทานอนุญาตให้จำลองมาไว้ในหอพระสมุด ฯ จึงได้ให้
ถ่ายพระบรมรูปนั้นมาพิมพ์ไว้ในสมุดเล่มนี้ด้วย

ข้าพเจ้าขออนุโมทนาคุณศุภคุณาธิปัตย์นิทานุปัตถาย ซึ่งนายพัน
โท พระประเทศสวามิภักดิ์ ไทปลงศพลสนองคุณมารดาด้วยความ
กตัญญูกตเวที แลได้พิมพ์หนังสือเรื่องนี้ให้ ไทอ่านกันแพร่หลาย
หวังใจว่าท่านทั้งหลายที่ได้อ่าน สมุดหนังสือเรื่องนี้ไปอ่านคงจะพอใจ
แลอนุโมทนาด้วยทั่วกัน

๑๖ กรกฎาคม ๒๔๖๓ สภานายก

หอพระสมุดวชิรญาณ

วันที่ ๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๖๓

วัน ๒๕ & คำ บ๊วอกยังเปนเอกศักดิ์ พระยาศรีเสาราชกราบ
บังคมทูล ทูลพระบาทปลัดราชบุรุษถึงแก่กรรม เวลา ๓๐ ทุ่ม
เสด็จขึ้น

วัน ๒๕ & คำ บ๊วอกยังเปนเอกศักดิ์ เสด็จออกพระที่นั่งอนันต-
สมาคมเวลาเช้า ๓ โมง เวลาเช้า ๕ โมงเสด็จขึ้น ไปรทให้มีลคร
สมโภชพระเจ้าลูกเธอ พระองค์อุณากรรณราชังใน จนเวลาบ่าย
๕ โมงรับสั่งไปรทให้เลิก

วัน ๒๕ & คำ บ๊วอกยังเปนเอกศักดิ์ เสด็จออกพระที่นั่งอนันต-
สมาคมเวลา ๘ ทุ่มเศษ พระพรหมบริรักษ์นำเรื่องความชันกราบ
บังคมทูล ทูลหม่อมเจ้าวรลักษณตั้งย้ายนักโทษหนีไปจากเรือนจำ
ในระหว่างโทษ หม่อมเจ้าวรลักษณตั้งให้เป็นนายกองเกลี้ยกล่อม
คนไว้เป็นอันมากที่พระพุทธรูป ให้ทรงทราบแล้ว ไม่ทรงพระ
กรุณาไปรท จึงรับสั่งให้พระพรหมบริรักษ์นำหม่อมเจ้าวรลักษณ ให้
รับพระราชอาญาจำไว้ณที่มณฑล นกย้ายนักโทษที่เป็นนาย
กองนั้น รับสั่งให้สึกหน้าตั้งไปจำไว้ที่มณฑล บุกรกรรมาอำมย์นัก-
โทษรับสั่งให้ส่งไปเป็นวิเสศโรงสี ช่วยอันมีที่คหบดีเห็นเป็นใจยินดี
ด้วยอำมย์นักโทษรับสั่งให้ส่งพระราชนาญ่าไว้ณที่คหบดีข้าง เป็นวิเสศ
โรงสีข้าง พระพรหมบริรักษ์เป็นผู้รับสั่ง

วัน ๒๕ & คำ บ๊วอกยังเปนเอกศักดิ์ เสด็จออกพระที่นั่งอนันต-
สมาคมเวลาบ่าย ๓ โมงเศษ หม่อมราโชไทยนำหนังสืออังกฤษ

มเหศวรฉายฝากมาทุกเกล้าทุกกระหม่อมถวาย เวลาบ่าย ๕ โมง
เย็นเสด็จขึ้น

วัน ๒๖^๕ ค่ำ ขั้วอกยังเปนเอกคัก เสด็จพระราชดำเนินพระ
ที่นั่งทรงธรรมทุ่งท้องสนามหลวง ทรงปฏิบัติพระสงฆ์ฉันเพล แล้ว
โปรดให้สัศกัปรณ์พระสงฆ์ ๓๐ รูป แล้วทรงถวายผ้านี้สีทนต์สังเค็ด
๓๐ ผืน เวลาบ่ายโมงเศษเสด็จพระราชดำเนินกลับพระมหาราชวัง
เวลาบ่าย ๕ โมงเศษ เสด็จพระราชดำเนินประทับพระที่นั่งพลับพลา
หน้าพระเมรุ ทรงไปรยทาน แล้วทรงพระกรุณาโปรดให้ผู้หญิงฝรั่ง
ขึ้นมาว่าทอนถวายหน้าพระที่นั่ง ๒ คู่ ข้าราชการในพระบรมราชวัง
คู่หนึ่ง เวลายามเศษทรงจุกตอกไม้แล้วเสด็จพระราชดำเนินกลับ
ยังพระมหาราชวัง

วัน ๒๖^๕ ค่ำ ขั้วอกยังเปนเอกคัก เวลาบ่าย ๕ โมงเศษ
เสด็จพระราชดำเนินพระที่นั่งพลับพลาหน้าโรงโขนทุ่งท้องสนามหลวง
ทอดพระเนตรผู้หญิงฝรั่ง แต่ข้าราชการในพระบรมราชวังขึ้นมาว่า
ทอนถวายหน้าพระที่นั่ง พระยาราชวราณกุลนำเจ้าอุปราชเมืองน่าน
เผ้าถวายบังคม ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานเสื้อครุย ๓ เสื้อ
ผ้าลาย ๓ ผืน เวลายามเศษเสด็จพระราชดำเนินกลับพระมหาราชวัง

วัน ๒๗^๕ ค่ำ ขั้วอกยังเปนเอกคัก เวลาบ่ายโมงเศษ อสนี—

บาทตลกถูกพระเวศิย์วัดบวรนิเวศ

วัน ๓^{๓๐} ๕ ค่ำ เวลาเช้า ๓ โมงเศษ เสด็จพระราชดำเนิน
 ยังพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ทรงปฏิบัติพระสงฆ์ ๓๐ รูป
 แล้วทรงถวายเครื่องไทยทานต่าง ๆ เวลาบ่าย โมงเศษเสด็จพระ
 ราชดำเนินมาประทับทอดพระเนตรแรกที่โรงช่างนำประคูวิเศษไชย
 ศรี แล้วเสด็จพระราชดำเนินกลับพระมหาราชวัง

วัน ๔^{๓๑} ๒ ค่ำ บัวออกโตคึก เวลาเช้า ๓ โมงเศษ เสด็จพระ
 ราชดำเนินประทับพระที่นั่งพลับพลาทุ่งต๋องสนามหลวง ทรงปฏิบัติ
 พระสงฆ์ ๓๗ รูป แล้วทรงถวายผ้าสังฆและรูปเทียน แล้วโปรดให้
 มืดคร่อมโถงนั่งคัลพิณีแรกนา ทรงทอดพระเนตรอยู่จนเวลา ๕ โมง
 เย็น แล้วเสด็จพระราชดำเนินกลับยังพระมหาราชวัง

วัน ๕^{๓๒} ๓ ค่ำ บัวออกโตคึก เวลาบ่าย ๓ โมงเศษ เสด็จออก
 พระที่นั่งอนันตสมาคม ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ทรงตั้งหมั้น
 จำเนียรภรรยา ข้าหลวงเดิมเป็นขุนราชสมบัติ นายเวรกรมพระมาลา
 ภรรยา ดัชชีกีนา ๖๐๐ พระราชทานดมยู่กล่ของจวน ทำราชการ
 ผลิตของพระเกษพระคุณตามตำแหน่ง

วัน ๖^{๓๓} ๔ ค่ำ บัวออกโตคึก เวลาบ่าย ๓ โมงเศษ เสด็จออก
 พระที่นั่งอนันตสมาคม ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทาน
 เงินตรา ๓๐ ค่ำตั้งเป็นรางวัลแก่นายพิง ปลัดกรมช่างสลัก เวลา
 บ่าย ๕ โมงเศษเสด็จขึ้น

วัน ๗ ๖ ค่ำ ขวออกโตคึก เวลาบ่าย ๕ โมงเศษ พระบาท
สมเด็จพระบรมเดฉำเจ้าอยู่หัว เสด็จออกจากพระมหาราชวัง เสด็จ
พระราชดำเนินทางชลมารค ทรงเรือพระที่นั่งกลไฟมณีเมขลา
ใช้จักรไปยังกรุงเก่า พร้อมด้วยข้าราชการฝ่ายหน้าแลฝ่ายในตาม
เสด็จ

วัน ๗ ๖ ๓๗ ค่ำ ขวออกโตคึก สวทมนต์ในพระที่นั่งบรมพิมาน
ฉลองพระพุทธรูป ๗ องค์ เวลาเช้า ๘ ค่ำนั้น มีคอกไม้พุ่ม ตก
ไม้กระดาน

วัน ๘ ๖ ๓๘ ค่ำ ขวออกโตคึก เวลา ๕ ทุ่มกลางคืน เสด็จ
ออกที่ประตูพระราชวังขลุ่ยทศกพระเนตรเรือถวายลำทศกพระกรฐินเรือ
ทั้ง ๓ ลำ เรือชลพิमानไชยโสฬ้าไตร เรือขยบทพิศาลเป็นเรือพระ
ที่นั่ง เรือวิมานอมรินทร์พระที่นั่งรอง เรือทศกรสองศรีเป็นเรือประ-
เทียบ เรือมณีจักรพรรดิเป็นเรือประเทียบ เรือกราย ๒ ลำใส่อ่าง
มังกร รุกเทียบใหญ่ทุกลำตลอดคืนระงมท้าย ลอยลงไปสู่
ท่นแล้วกลับขึ้นมาแล้วลงไป เรือผ้าไตรมหึงพายแล้วเห่ แล้ว
ทรงลอยประทับทอดวงแหมต เสด็จไปทศกพระกรฐินวัดชีโนรสาราม
แล้วเสด็จกลับขึ้น ๗ ทุ่ม

วัน ๙ ๖ ๓๙ ค่ำ ขวออกโตคึก ทรงธรรมเนียมพระที่นั่งอนันต-
สมาคมกัณฑ์ ๓ แล้วเสด็จออกทางพระที่นั่งอมรินทร์วินิจฉัย ทรง
ลอยประทับตามเคย

วัน ๒๒ ค่ำ ขวอกโตศักดิ์ มีศกรให้แขกเมืองดู

วัน ๒๓ ค่ำ ไฟไหม้วัดราชบูรณะ ฤกษ์วิหิตมอหลัง ๓ เสกตั้ง
ทรงม้าพระที่นั่งกับข้าราชการความเสด็จเป็นอันมาก เสกตั้งกลับมา
พระราชทานเงินตราคนละ ๓ บาท สิ้นเงิน ๕๐๐ บาท ที่วันนั้นทุกคน

ณวัน ๒๔ ค่ำ เวลาบ่าย ๔ โมงเศษ เสกตั้งพระราชดำเนิน
ทรงม้าพระที่นั่งทอดกพระเนตรเมรุทั่วทิศบริวาร เวลาคลับค้ำเสกตั้ง
กลับมาถึงพระบรมมหาราชวังแล้วเสกตั้งขึ้น

ณวัน ๒๕ ค่ำ ฝรั่งเมืองเทศมารักเข้าเฝ้า ขุนนางข้าราชการ
ทูลใส่เสื้อต่าง ๆ เฝ้า

ณวัน ๒๖ ค่ำ เวลาบ่าย ๔ โมง เสกตั้งออกพระที่นั่ง
อนันตสมาคม ขุนนางข้าราชการเฝ้าตามตำแหน่ง เวลา ๕ โมง
เสกตั้งพระราชดำเนินไปประทับอยู่หน้าเกษพระที่นั่งสุทโธลสวรรค์ มี
ราชการถวายฎีกาเรื่อง ๓ พระราชทานให้เจ้าพระยาอรรคมหาเสนา
ทัตสัน แล้วเสกตั้งขึ้น

ณวัน ๒๗ ค่ำ เวลาบ่าย ๓ โมง ออกขุนนางณพระที่นั่ง
อนันตสมาคม ทรงตั้งขุนนาง นายโต นายท้าย นายร้องน้ำ
๓ คน พระราชทานเสกผ้าเงินเบี่ยงหวัด แล้วเสกตั้งพระราชดำเนิน
ทรงม้าพระที่นั่ง แล้วเสกตั้งกลับมาวังฎีกา เวลาพลบเสกตั้งขึ้น

ณวัน ๒๘ ค่ำ เวลาบ่าย ๓ โมง เสกตั้งออกพระที่นั่งอนันต-
สมาคม เข้าเฝ้าแล้วผู้หญิงฝรั่งเข้าเฝ้า แล้วเสกตั้งกลับ

พาเข้าไปข้างใน เวลา ๓๐ นาที ทรงพระราชดำริ่นคอบไปเมือง
อเมริกาข้างทางขี้เฒ่า

ณวัน ๓ ๖ ๕ ค่ำ เสกข์ออกพระที่นั่งอนันตสมาคม ทอดพระ
เนตรเครื่องราชบรรณาการที่ส่งไปเมืองฝรั่งเศส แล้วสมเด็จเจ้า
ฟ้ามหาสมณราชกุมารยังคมทูลว่าข้างเสกข์กลับ

ณวัน ๓ ๖ ๕ ค่ำ ทศกรุงเทพฯ ในพระมหาราชวังขึ้นใหญ่ขึ้น
เวลา ๕ โมงเศษ เสกข์ขึ้น

ณวัน ๓ ๖ ๕ ค่ำ เวลาเช้าโมง ๑ เสกข์พระราชดำเนินมา
พระที่นั่งไปเสกข์ที่พระวรวงศ์เธอ ๕ องค์ ในพระบรมราชวัง ประทับ
พระที่นั่งพุดไฮสวรัย แล้วเสกข์กลับมาประทับพระที่นั่งสุลิตมหา
ปราสาท เสกข์ที่หม่อมเจ้า ๗ องค์ เสกข์ขึ้น

ณวัน ๒ ๖ ๕ ค่ำ เวลาพลบ กองซูลฝรั่งเศสมาเผ่าที่กิ่ง
เทพยสถาน

ณวัน ๓ ๖ ๕ ค่ำ บัรณายังเช่นปกติ เวลาเช้าเสกข์ออก
พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ปฏิบัติพระสงฆ์แล้วถวายไทยทานพระ
ราชาคณะถาวรรวม ๒๗ รูป แล้วเสกข์ไป ๓๐๐ แล้วเสกข์ไป
ประทับที่กิ่งวรชานูราชอาสน์ แล้วเสกข์กลับทางประตูสนามราช
กิจเข้าข้างใน เวลาเช้าเสกข์ออกพระที่นั่งสุลิตมหาปราสาท พระ
ราชทานเครื่องเสกข์ได้ระกองซูลทุกประเทศตามบรรดาเข้ามาอยู่ใน
กรุงเทพฯ มีละครข้างในเรื่องรามเกียรติ์ ๒ ยามเศษเสกข์ขึ้น

รุ่งขึ้นณวัน ๗^๕ ๕ คำ มีพระบรมราชโองการให้ตั้งกระบวนแห่
 หมายถึงเวลา ๓ โมง เสด็จออกพระที่นั่งอนันตสมาคม ทรงพระราช
 สาส์นที่จะไปฝรั่งเศส แล้วเสด็จพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ ทอดพระ
 เนกกรกระบวนแห่ แล้วไปรถยนต์ แล้วเสด็จมาพาน เวลาพลบ
 เสด็จขึ้น เวลา ๕ ทุ่มเศษเสด็จทอดพระที่นั่งเย็นตรงเควี่งใหญ่
 แล้วทรงพระราชนิพนธ์พระราชสาส์นที่จะไปตั้งสังโคป่าขามิกามริ—
 สักข เวลา ๘ ทุ่มเศษขึ้น

วัน ๓^๖ ๓ คำ บัญญเขยจศักดิ์ เวลาบ่าย ๓ โมงเศษ เสด็จ
 ออกณพระที่นั่งอนันตสมาคม ทอดศักดิ์เดินฮอนบฮกถวายเรื่อง
 นายสังสมุทรนี้ มีพระบรมราชโองการกำรัสเห็นอเกล้า ๆ สั่งให้ม
 ท้องกราชขึ้นไปออกพระนายนลิตี ฆมนรัตนโกษา แล้วให้เอาตัว
 หลวงลิตี ฆมนรัตนโกษาภักษินายสูกใจมตาดเล็กลงมาฉกรรฐ—
 เทพ ๖ ครั้นเวลา ๒ ทุ่มเศษ เสด็จออกณพระที่นั่งอนันตสมาคม
 มีพระบรมราชโองการโปรดให้พระยาอภัยรณฤทธิ์ ขึ้นไปเป็น
 ทรรดาการชำระหลวงนายลิตี ฆมนรัตนโกษา นายสูกใจ
 มตาดเล็ก ที่กรุงเก่า แล้วทรงตั้งหมายประกาศของเพรียญ
 ของแป ครั้นเวลา ๘ ทุ่มเศษเสด็จขึ้น

ณวัน ๔^๖ ๓๐ คำ บัญญเขยจศักดิ์ เวลาบ่าย ๕ โมงเศษเสด็จ
 โดยทางชลมารคไปพระราชทานเพลิงศพพระบาท นุภาพณวัค
 ชรุณ ๖ เวลาพลบค่ำก็เสด็จกลับ

วัน ๕ ๓๑ ๘ ค่ำ ปุศุภมาส ๕๓๓๘ ๘๓ ถึงเวทพระที่นั่งพระบรม
 ราชมณเฑียร มีพระสวดพระพุทธรูป ๓๐ รูป เวลาทุ่มแล้วเสด็จพระ
 พุทธรูปขึ้นแล้ว มีสดวชนั่งเครื่องเขียนบนพระที่นั่งราชกิจวินิจฉัย
 ทำราชวงศียู พร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์สามเณรของทุกวัดพระ
 บาทสี่ ไหล่ผู้น้อยฝ่ายหน้าฝ่ายใน มีมณฑปเมืองลาวเจ้าเมืองน่านเพื่อ
 ทูลขอของขุดพระบาท พระราชทานเลี้ยงสุราเลี้ยงบริวารต่าง ๆ
 ทลธกไปนเพน

ครั้นรุ่งขึ้นวัน ๕ ๓๒ ๘ ค่ำ ทรงประเคนเลี้ยงโต๊ะพระสังฆ
 ๓๐ รูปแล้ว ทรงถวายไทยทานต่าง ๆ พระอินทร์มีลมหงอนเรือง
 สีพเนาะ สวมโกลนเรือพระที่นั่ง

วัน ๓ ๓๑ ๘ ค่ำ ปุศุภมาส ๕๓๓๘ เวลาบ่าย ๓ โมง เสด็จขอก
 พระที่นั่งอนันตสมาคม พระยาราชวราหมกุลเจ้าชามศักดิ์ตาเล็ก ๆ
 น้อย ๆ ทลายสำรับเข้ามาถวาย เวลาเย็นเสด็จพระราชดำเนินไปทอด
 พระเนตรข้างที่เขย เสด็จประทับที่โรงช้าง แล้วเสด็จกลับออก
 ไปห้างฝรั่ง แล้วเสด็จกลับรับที่กุลา แล้วเสด็จขึ้นข้างใน

วัน ๕ ๓๑ ๘ ค่ำ เวลาเช้ามีพระบรมราชโองการให้เจ้าพนักงาน
 งานพระคลังมหาสมบัติแจกเบี้ยหวัดแก่ข้าราชการ

วัน ๓ ๓๑ ๘ ค่ำ ปุศุภมาส ๕๓๓๘ เวลาบ่าย ๒ โมงเศษ เสด็จ
 ออกณพระที่นั่งอนันตสมาคม พร้อมด้วยข้าราชการเจ้าต่างกรมทา
 กรมมีได้ แล้วมีพระบรมราชโองการให้เจ้าพนักงานแจกเบี้ยหวัด

วัน ๒๓ ๓๐ ค่ำ ยุกต์เชษฐศก เวลาบ่าย ๕ โมงเศษ เสด็จ
 ออกพระที่นั่งอนันตสมาคม ประโคม ข้ำทูลของรูดพระบาทพร้อม
 จันฉายาม่วงกลองมโหระทึก พระเจ้าสุทนต์มณี กว้างสั่งให้เขียน
 ประกาศ ปลั่งรับเครื่องของที่ทรงสั่งเป็นเงินทั้งกรไต่ด้ยั้งมา
 ถวายขอพระเนตร แล้วรับสั่งให้พนักงานคลังคิดราคาให้แก่ด้วย
 สิ่งให้หาคอมระเนนงไว้กับด้วยพระบังคับ

วัน ๕ ๓ ๓๐ ค่ำ ยุกต์เชษฐศก เวลา ๕ โมงเศษ เสด็จออก
 พระที่นั่งอนันตสมาคม ทำขวัญนาถของศักดิ์สิทธิ์เจ้าเขมรที่พระที่
 นังอนันตสมาคม เวลากลางคืนขึ้นโถงกระสุน ๓ นิ้วมาถึงด้วย

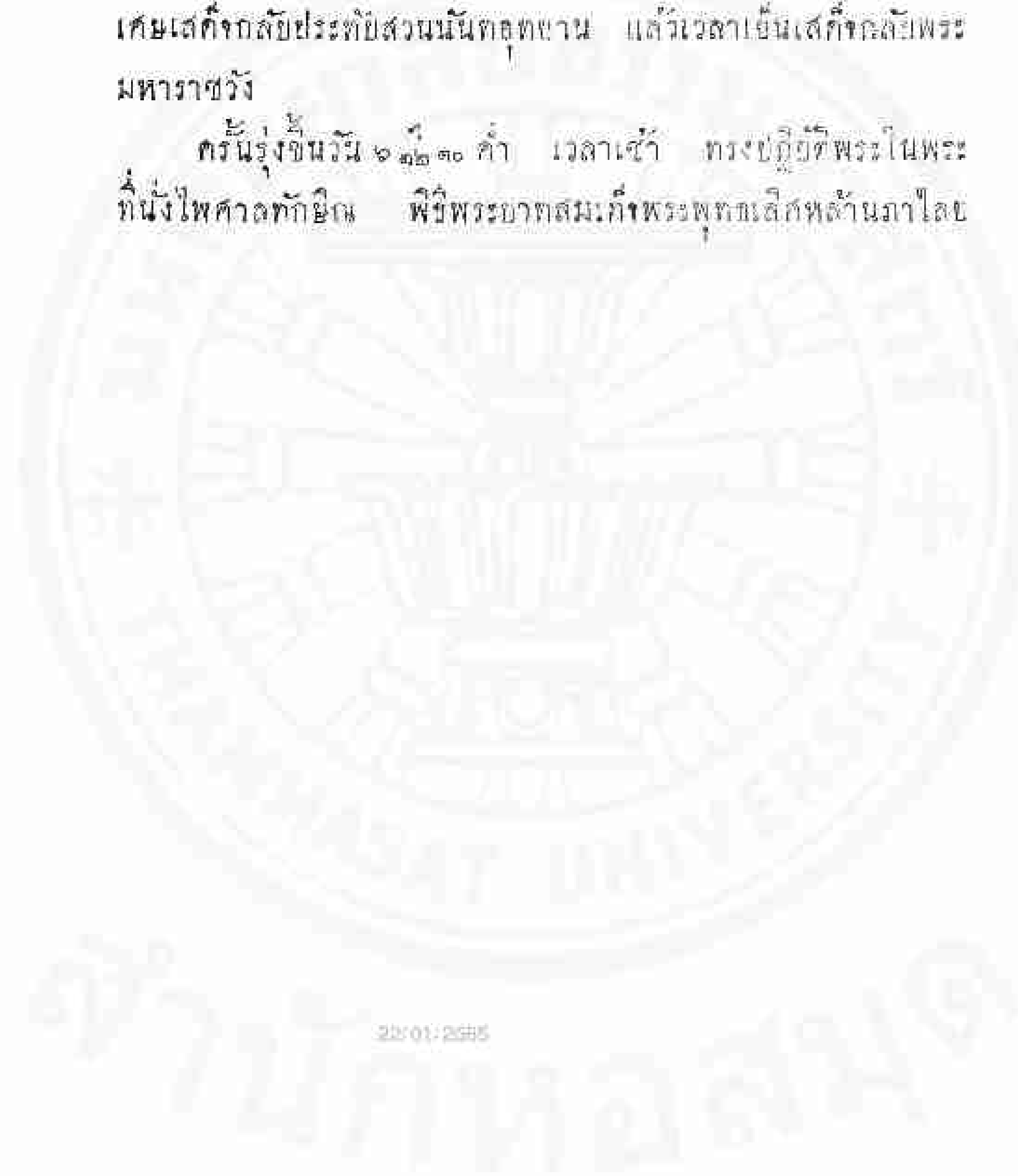
วัน ๒๒ ๓๐ ค่ำ ยุกต์เชษฐศก เสด็จออกพระที่นั่งอนันต-
 สมาคม เวลาบ่าย ๓ โมงเศษแล้วเสด็จไปตั้งที่ฝั่งเจ้า กล้ายเย็น
 ปรมาลาภูษา

วัน ๕ ๓๐ ๓๐ ค่ำ ยุกต์เชษฐศก เวลาบ่าย ๕ โมง เสด็จพระราช
 ดำเนินพระราชทานเพลิงศพพระยามทานภาพ กรวดพรกทั้งลูก
 กลีบพดุษย์ไม่มีพระบรมราชโองการให้ทำไปตั้งเสียก่อน รับสั่ง
 ให้ตั้งพระราชอาศน์ขนาด ๒๐ ๓ เวลาทุ่มเศษ เสด็จกลับพระราชวัง

ครั้นรุ่งขึ้น ๕ ๓๐ ๓๐ ค่ำ มีพระบรมราชโองการให้เจ้า
 พนักงานจัดการเป็นของหลวงสืบวันหนึ่ง เสด็จเข้าตมภ์งานให้
 ครบทุกพนักงานเป็นการถลกชั้นของแรง เวลาบ่าย ๓ โมงเศษ
 เสด็จพระราชดำเนินทางชลมารคอีกเวลาหนึ่ง มีขอมเกรงไทยทาน

ต่าง ๆ เป็นของหลวง มีลูกกิลยพฤกษ์เป็นต้น ครั้นเวลา ๕ โมง
เศษเสด็จกลับประทับส่วนนั้นทอดยาน แล้วเวลาเย็นเสด็จกลับพระ
มหาราชวัง

ครั้นรุ่งขึ้นวัน ๒๓ ๓๐ ค่ำ เวลาเช้า ทรงขี้อัฐิพระในพระ
ที่นั่งไพศาลทักษิณ พิธีพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาไลย

จดหมายเหตุเสด็จหัวแก้ว ปีมะโรง พ.ศ. ๒๔๑๑

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงกำหนดไว้
แต่เมื่อข้าราชผู้กล่าว ในขีมะโรงสัมฤทธิศก จุลศักราช ๑๒๓๐
จะมีสุริยุปราคาจับหมดดวงเมื่อเดือน ๓๐ ขึ้นค่ำ ๑ ซึ่งเวลานั้นที่จะได้
เห็นในพระราชอาณาจักร ด้วยวิธีโหราศาสตร์ได้ทรงระสมมานาน
ตามสารัมภ์ ไทยสารัมภ์มอลู แต่ตำรายอเมริกันช้อยเก่าแต่ตำรา
อังกฤษเป็นหลายฉบับ ได้ทรงกำหนดสอยส่วนคั่งกัน ได้ทรง
กระทำการตามในแผนที่ว่าจะมีเป็นแน่ ทวีปซิวซคร องศา ๐ ลีดา
ฟิลิปปิ เป็นตัวนักถองเทพพระมหานครเพียงลีดา เวลา กบใน
กรงเทพพระมหานครเพียง ๓ นาทีกับ ๒๐ วินาที ได้ทรงพิจารณา
เลียบจดวันถนัดแล้ว ว่าพระอาทิตย์จะจับหมดดวง แลจะเห็นบน
น้ำแผ่นดินไปไกลถึง ลีดา ก่อ ลีดา ที่ตำบลหัวแก้วของเมืองประ
จวบศิริขันธ์ ครองแครงเข้าไปเป็นท่ามกลางที่มีหมดดวง ขึ้น
มาข้างบนถึงเมืองปราณบุรี ถึงไปข้างใต้ถึงเมืองชุมพร ได้
ทราบการเป็นอันดังนี้แล้ว จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่ง
เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ทัสมหพระกลาโหม ให้จัดการจ้างคนใน
หัวเมืองเพชรบุรี เมืองปราณบุรี เมืองประจวบศิริขันธ์ เมือง

กำเนิดคนพคุณ เมื่อประทีพ เสด็จมางานหลายนาย ให้จัดการทำ
ท้ายหลวงแก่พลีพลายที่ประชันรบที่ค่ายหลวงไว้กต ครอบเกาะงาน
เข้าไปได้ก็อดรเวาฟองโยคาง ๒๕ เส้น แล้วโยกให้ในเครื่องสำรับระ-
ภาคที่พิมพ์แจกให้ทราบทั่วกัน.

ในครั้งนั้นพวกนักปราชญ์วังเวสได้ทราบข่าวสู้รบยี่ราศากงมีใน
พระราชพงศาวดารฉบับต้นคินสขาม มีพิชัยสงครามถึงทางสุดยี่ราศีกอง
ที่อยู่ ในพระนครนี้ ได้กราบทูลขอพระราชทานคนบุ๋นมาตักจะเข้ามาดู
สู้รบยี่ราศากงไปรทพระราชทานตามพระสงฆ์ พวกฝรั่งเทศมา
เที่ยวค้นหาที่จะรบประทุษลายตำบล ก็นั่งไปถึงแม่น้ำของพระก็ไม่ได้
ตำบลซึ่งจะเข้าไปตั้งทัพกลางพระนครก็ ครั้นเมื่อท่านสมุห
พระกลาโหมตรวจเห็นทั้งทัพท้ายหลวงมีค่ายหลวงไว้กตครอบเกาะงาน
เข้าไป พวกนักปราชญ์วังเวสจึงมาขอตั้งโรงพระภูนั้นแห่ง ๑
ตำบลไปตั้งไว้พลีพลายที่ค่ายหลวงทาง ๓๕ เส้น ทั้งเครื่องสำรับ
ใหญ่ขึ้นหลายอย่าง ปริมาณ ๕๐ คันเต็ม.

ครั้นเมื่อวันศุกร เดือน ๘ แรม ๕ ค่ำ เวลาเช้า ๕ โมง ๕๐ นาที
เสด็จพระราชดำเนินโดยเรือพระที่นั่งบรรดาเสนาบดี ข้าราชการ
นี้เวศรที่ขลุ่ย ให้ระไปตั้งมั่นของสมุหปลาท้าวเวลาเที่ยงแล้ว ๑๕
นาที ทชศมอชย์ ๓ ชั่วโมงเศษ ครบอย่าง ๕ โมง ๑๕ นาทีใช้
ก็รบออกจากค่ายหลวงคนบุ๋นเข้ารบกันคนรบคนนำสู้ ๓๑ เย็น ๕ โมง
๕๐ นาทีแล้ว ยังสู้รบรบ ๓ นาที เวลีสยามขลุ่ยตีกันก็ยังมี ๑๓ นาที
จนถึงเวลา ๖ โมง ๑๕ นาที.

รุ่งขึ้นวันเสาร์ เดือน ๕ แรม ๕ ค่ำ เวลาบ่ายถึงวัดถึงเขา
 สามร้อยยอด ได้จัดการไปเวลา ๕ โมงเช้าถึงเกาะหลัก เวลาเที่ยง
 ถึงท่าจอดเรือท่าหลวงท่าชัยท่าเรือ ท่าวังน้ำลึก ๘ กอถ
 ลูไปพักสองวาฬเหนือเกาะวาน มนต์อากาศมีกลิ่นหอม มีคนเมฆ
 ลอยไปทุกที่ทุกแห่งไม่เห็นคนคนแต่มีเสียงลาวเสียง พระอาทิตย์
 พระจันทร์เห็นอย่างวาง ๆ กลมงามพิการหนึ่งข้างถึงเกาะช้าง แลที่ลธ
 เรือนำค่ายหลวง ที่ตรงค่ายหลวงที่ถนนนั้นกลิ่นใหญ่ เวชโคตรกษ
 เสนอ เรือพระที่นั่งทอดกลมอยู่หน้าค่ายหลวงประมาณ ๒ ชั่วโมง
 ครั้นเวลาบ่ายสามโมงพระยาราชโองการดำรัสสั่งให้ขอยเรือพระที่นั่ง
 กลับไปทอดที่ประทับแรมอยู่ที่ตำบลดาว ชันเขนยที่ลธซึ่งลมไม่มี
 กลิ่นใหญ่ เสนอทัพพลีพิลาไปทางประมาณ ๒๐๐ เส้นเศษ ทอด
 ประทับแรมอยู่ ๒ วัน.

ณวันจันทร์ เดือน ๕ แรม ๗ ค่ำเวลาเย็น เสด็จไปพระยาราช
 เสนอขึ้นจากเรือพระที่นั่งทอดกลมเวลาเย็นซึ่งทรงมีเรือพระที่นั่ง ตั้ง
 แต่ตำบลดาวลงไปยังพลีพิลาค่ายหลวงท่าจอดเรือเวลาบ่ายสาม
 เรือพระที่นั่งทอดลงไปทอดอยู่ที่หน้าค่ายหลวงท่าเพียงประมาณ ๒๐
 เส้นเศษ เรือขันธ์ศรีรัตนารักษ์ เรือสยามยศกัมภ์ แลเรืออื่น ๆ
 ก็ทอดกลมลงอยู่หน้าเรือพระที่นั่ง

รุ่งขึ้นวันอังคาร เดือน ๕ แรม ๘ ค่ำ เวลาเช้า ๓ โมงเศษ
 ได้พระฤกษ์ยกเสาชิงแครงขึ้นที่ ชูธงพระจอมเกล้าขึ้นพลีพิลา

ถ่ายหลวง รับสั่งให้ขีระโคม แล้วทรงยกขึ้นใหญ่ด้วยพระหัตถ์
ผลของสลักหินกับทหารบนใหญ่ฝ่ายละนี้ครบ ๒๓ นิตทั้ง ๒ ซ้าง
บนเรือสยามปลั๊กมีก็ ได้ขิงอีก ๒๓ นิต รวมเป็น ๖๓ นิต เวลา
ย้าย ๓ โมง พลกนักปราชญ์ฝรั่งเศสมาเส้าที่พลับพลา ๘ นาย
พระราชทานทองคำบางสพานทุกนาย.

รุ่งขึ้นณวันพุธ เดือน ๘ แรม ๘ ค่ำ เวลาบ่าย ๓ โมง พลกนัก
เซอร์ ในเรือรบ ๓๒ นายขึ้นมาเส้าที่พลับพลา พระราชทานทองคำ
บางสพานทุกนาย.

ณวันพฤหัสบดี เดือน ๘ แรม ๑๐ ค่ำ เวลาเช้ากับคืนนาย
เรือรบฝรั่งเศสขอเชิญสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์
กรมขุนพิริยบรรพตให้เสด็จลงไปเที่ยวในเรือรบ ไปรบกเกล้าฯ
ให้พลทิวเจ้าท่านเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ลงไปด้วย กับต้นจัดการ
รับเสด็จเหมือนอย่างรับกระษัตริย์ ในประเทศยุโรป มีทหารทอกกริบ
แลขึ้นเพลา และยังขึ้นใหญ่อีก ๒๓ นิต ทหารประจำบนนี้คืนนี้
ชนลาภภระชากรเขาแซนชากรตายคน ๑ ครั้นเวลาก่อนเที่ยงทรง
วัดแคทสอยแสนทักตงถ่ายหลวง ครั้นเวลาบ่าย ๕ โมงเศษ
เสด็จพระราชดำเนินไปที่โรงนักปราชญ์ฝรั่งเศสมาตั้งอยู่ เวลา
จวนค่ำเสด็จกลับ.

22:01:2585

ณวันศุกร์ เดือน ๘ แรม ๑๓ ค่ำ เวลาเช้า ๓ โมงเศษ

มีศเคอร์ ชาวบาสเคอร์ ผู้ว่าราชการแทนกรุงสต็อกโฮล์มขึ้นไปเฝ้า
ที่พลับพลา ไปรอกให้ขยับขึ้นรับ ๑ นาที.

ณวันเสาร์ เดือน ๘ แรม ๓๒ ค่ำ เวลาเช้า ๓ โมง เจ้า
เจ้าพระยามาถึงที่ค่ายหลวง ไปทูลทูลรับหนังสือข่าวต่าง ๆ หลาย
ฉบับ กับขอจะทูลไปจัดขบวนที่เมืองลอนดอนสำหรับนรกในการ
พระราชพิธีโสกันต์อีกมาก."

ณวันอาทิตย์ เดือน ๘ แรม ๓๓ ค่ำ เซอร์แฮร์ริชอก เจ้า
เมืองสิงคโปร์มาทูลเรื่องกลไฟ ๓ ล้ำ ถึงหัวค่ำเวลา ๓ โมงเช้า
ไปรอกให้หลวงพิเศษพจนการ^๑ เป็นข้าทูลทูลไปเยี่ยมเยียน.

ครั้นณวันจันทร์ เดือน ๘ แรม ๓๔ ค่ำ เจ้าเมืองสิงคโปร์ขึ้น
มาเฝ้าที่พลับพลาค่ายหลวง ไปรอกให้ขยับขึ้นเสวยรับ ๓๓ นาที ให้
พระราชทานทองคำอย่างสัพพาน ตั้งแต่เจ้าเมืองสิงคโปร์แลพวกออป
เรอร์ที่ขึ้นมาเฝ้าทุกคน แลให้ไปอยู่ที่เรือนพัก ซึ่งทำไว้รับเขา.

รุ่งขึ้นณวันอังคาร เดือน ๙ ขึ้นค่ำ ๑ เวลา ๒ โมงเช้า
เจ้าพนักงานเตรียมกลองใหญ่^๒ เครื่องทองทองพระนทร
สุริยบูชา เวลาเช้า ๔ โมง ๓ นาที เสกธอกทองกลอง แต่ท้องฟ้า
เป็นเมฆฝนคลุมไปในทันทันจนธอกไม่เห็นอะไรเลย ต่อเวลา ๔ โมง
๓๖ นาที เมฆจึงจางสว่างธอกไปเห็นดวงพระอาทิตย์ไว้ ๆ แลดู

๑ คือ เติมนามโสกันต์สมเด็จพระเจ้าพุทธมหาราชองค์ที่ ๓.

๒ ชื่อหวาด บูบเบต ในรัชกาลที่ ๕ ได้เป็นพระยาอรรคราชนรอกักต.

พอรู้ว่าจับแล้ว จึงประโคมเสกจักรวาลมีเศก ครั้นเวลา ๕ โมง
 ๒๐ นาที แสงมุกก๋อขึ้นมา ทั้งฟ้าตรงดวงพระอาทิตย์สว่างไม่
 มีเมฆเลย ท้องนวลเห็นดาวใหญ่โตอันทวีตถก แลดาวอื่น ๆ มาก
 หลากดวง เวลา ๕ โมง ๓๒ นาที ๒๐ วินาที จับสิ้นดวง เวลานั้น
 มีตเป็นเหมือนกลางคืนเวลาพลบค่ำ คนที่นี้ร่ำโกล้ง ๆ ก็แต่ไม่รู้
 จักหน้ากัน พระราชทานเงินแจกพระราชวงศานุวงศ์ แลข้าราชการ
 การผู้ใหญ่ผู้น้อย ซึ่งตามเสด็จพระราชดำเนินออกไปทั่วกัน.

รุ่งขึ้นพรหม เทือน ๓๐ วัน ๒ คำ เวลาเช้า ๓ โมงเศษ
 เจ้าเมืองสิงคโปร์ขอถ่ายพระรูป แล้วไปรื้อให้มีตครข้างในให้พวก
 อังกฤษแลฝรั่งเคสดู ให้พวกบรรณาธิการเมืองสิงคโปร์เข้าไปข้างใน
 ใต้พระราชทานทองแลกำศพระเจ้าลูกเธอฝ่ายในทุกพระองค์ เวลา
 บ่าย ๓ โมง ๓๕ นาที เสกจักรวาลพระที่นั่งอรรคมาฆวรรคช พวก
 ทหารยืนใหญ่ยิงสลุตส่งเสกจักร ๒๓ นาที ทหารที่ยิงปืนยกต้นธง
 ลากพุ่งออกมากระชากธรรมาสน์จากใต้ข้างหนึ่ง ภายในนั้น เรือ
 พระที่นั่งออกจากที่ทอดหน้าด้วยหลวงใช้จักรมากวงเทพมหานคร.

เรื่อง เซอร์ แฮรี ออก เจ้าเมืองสิงคโปร์
ไปเฝ้าสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม ในรัชกาลก่อน
ที่ตำบลหัววาน

เมื่อเดือนสิงหาคม ค.ศ. ๑๗๖๗ (ขึ้นระวีง พ.ศ. ๒๕๑๓)

สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม (คือ พระบาทสมเด็จพระรอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว) พระองค์^๑ นั้นคนทั้งหลายย่อมทราบกันดีว่าพระองค์
ทรงเชี่ยวชาญในวิทยาศาสตร์ ทรงได้พระราชหฤทัยอย่างยิ่งใน
เรื่องสุริยุปราคาอันได้ทรงคำนวณไว้ว่าจะปรากฏขึ้นในวันที่ ๑๘ สิง-
หาคม และโดยที่เส้นศูนย์ของอุรุวงจักรผ่านมาใกล้ที่สุดนครท่า-
บลหัววาน เป็นหมู่บ้านอยู่ในพระราชอาณาเขตสยาม ทางฝั่งทะเล
ตะวันออกของแหลมมลายู ทรงเส้นวิถันทร (แฉกทักษุท) ๓๓ องศา
๓๘ ลิปดาทิศเหนือ และเส้นทิวันทร (ลของทักษุท) ๘๘ องศา ๓๘
ลิปดาทิศกวันตก อยู่เกือบชิดเชิงเขาหลวงสูง ๕๒๓๖ ฟิต อัน
เป็นต้นพบโลกซึ่งอุรุวงจักรปรากฏหมดดวงนานที่สุดด้วย พระ
องค์ทั้งพระราชหฤทัยจะเสด็จพระราชดำเนินไปยังที่นั้น และทรง
เลือกสรรสถานที่ประทับในที่ใกล้ถึงนั้นเพื่อทอดพระเนตรสิ่งอันจะ
ได้ปรากฏขึ้นในโลกนี้ ^{๕๒/๐1-2๘๕} จึงเสด็จพร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์
ข้าทูลลอองธุลีพระบาทมุกมาทอมมนตรีโดยเสด็จเป็นพระราชบริพาร

เสด็จพระราชดำเนินยังหัวงานในคืนเดือนสิงหาคม ทรงพระกรุณา
 ไปรถเกล้าฯ ให้ตั้งที่ประทับ (ค่ายหลวง) ที่ริมฝั่งทะเลสาบไปทาง
 ทิศใต้ ๒-๓ ไมล์ ทรงเสด็จศูนย์แห่งวิถีทองรัตติกาล และทรง
 พระกรุณาโปรดพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้รัฐบาลฝรั่งเศส
 ส่งพวกตรวจการวิทยาศาสตร์อื่นใดที่ประสงค์ส่งมาจากกรุงปารีส มาเสด็จ
 ยงที่นั้น เพื่อดูอุปราคาให้ โกลด์ สุกนและซึ่งอุปราคาจะเจ็ยอยู่นานที่
 ลุกก้วย

สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามยังทรงพระกรุณาฯ เพื่อแนะนำ
 นายอัลซาสเตอร์ ผู้รับตำแหน่งกงสุลของพระนางเจ้ากรุงเวด
 บริเตนประจำกรุงสยามว่า ขางที่ท่านเซอร์แฮร์ริออกต์เจ้าราชถาว
 สตรวจเสด็จเสด็จเม้นต์ จะรู้สึกสนใจถึงเอาโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระ
 พระเจ้าอยู่หัวเสด็จประทับอยู่ในราวที่ไม่สู้ห่างไกลจากเมืองสิงคโปร์
 นึก มาเสด็จที่ตำบลหัวงานระใกล้กับอุปราคาได้เหมาะที่สุด และกระทำ
 ความคุ้นเคยกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระบรมวงศานุวงศ์
 จ้าราชการก้วย แต่ถึงทรงพระกรุณาฯ มีพระราชดำริเพิ่มเติมว่า
 มีพระราชประสงค์ ใคร่ทรงพบปะเซอร์แฮร์ริออกต์ และทรงตั้งอันรับ
 เพื่อให้ ไกรยมีความคุ้นเคยกับเกียรติยศทุกข้าง ก็ในขณะนั้น
 มีเรื่องที่เซอร์แฮร์ริออกต์จะต้องไปพอกที่วายนเมืองปาหังและเมืองตรัง
 กานูทางฝ่ายตะวันออกเขตแดนมณฑลยูนชู่ก้วย ครั้นทราบว่าถ้าขัด
 ระยะทาง ของคนยาวคดไปอีกหน่อย ก็จะสามารถดูอุปราคาได้ชัด

เจนแตร ได้เฝ้า กระทำ ความ คำนึง เคย กับ สมเด็จ พระเจ้า แผ่นดิน และ
พระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการกรุงสยาม เซอร์แฮร์ริสออกจึงค่อย
ไปยังกรุงสุทนต์ ขอให้เฝ้าความขึ้นกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า ท่านรู้สึกเป็นเกียรติยศในเวลาที่ทรงพระมหา
กรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เชิญนิยมนัก จะขึ้นไปเฝ้าตามพระราช
ประสงค์

การที่ เซอร์แฮร์ริสออกจะไป หัววาน ครั้น มี เวลา ที่ จะ จัก เติบ ม
ครุณาการวิทยาศาสตร์ ในสิ่งที่ปรากฏขึ้นในโลกเนื่องด้วยอุป
ราคานี้ น้อยนัก ได้อาศัยความช่วยเหลือของนายพันตรีแมกแนร์
นายช่างประจำเมือง (โคโลเนียล ฮินชินเนอร์) จึงจัดหาได้เครื่อง
มือต่าง ๆ เท่าที่พอจะพอได้ โดยตั้งใจว่าจะไม่ให้เสียโอกาสที่จะ
ใช้เครื่องมือเหล่านี้ให้เช่นประโยชน์

ครั้นถึงวันที่ ๑๒ สิงหาคม เวลาที่ท่านเจ้าเมืองลงเรือ "ไปใต้"
เช่นเรือราชการประจำหัวเมืองประเทศราช ออกจากเมืองสิงคโปร์
พร้อมด้วยนายพันตรีแมกแนร์กรมทหารชั้นใหญ่หลวง นายร้อย
เอกมอยเสย์ กรมทหารช่างหลวง นาย ศ. ส. เบ็ตา เสด็จานการ
ส่วนตัว และนายร้อยโท ส. ท. คัมมีนัส นายทหารคนสนิท คุณ
หญิงฮอรัค ได้ตามท่านเจ้าเมืองมาด้วย ตั้งแต่ออกจากเมืองสิงคโปร์
ไปมาแล้วไม่มีคลื่นลม นัยว่าได้เกิดทางมาสะดวก ในคืนวันที่ ๑๕
สิงหาคม เรือกลไฟท่านเจ้าเมือง ขึ้นไปถึงใต้ที่คอคสมตใต้หัววาน

ลงมาประมาณ ๘๕ ไมล์ เข้าวิ่งขึ้นทางเลือนขึ้นไปท่าบลหิวาน
 พบเรือหลวง (ฝรั่งเศส) ลาดและเรือเฟรดอง เรือหลวงสยาม
 อิมเพรกนระบล (ขมยชชโยชเวีย) เรือสยามสี่ล้อเตอร์ (สยาม—
 ปลัคมัก) เรือเจ้าพญา (ลำนี้ไม่ใช่เรือหลวง เป็นเรือค้าขายของ
 พระยาพิสดงเจ้าสุริยม) เรือพระที่นั่ง (อรรถราชวรเทศ) เรือชั้น
 ขนาดเล็กและเรืออื่น ๆ อีกหลายลำ เรือหลวง (อังกฤษ) สเคล
 ไลต์ ในบังคับบัญชาของนายนาวาเอก เฮคีย์ และเรือ กวาสทอป—
 เปอร์ ในบังคับบัญชาของนายเรือเอก พัดชอต ก็ได้มาถึงในเช้า
 รุ่งขึ้น นายนาวาเอก เฮคีย์ ซึ่งเดินทางระไปเมืองฮ่องกงได้รับคำ
 ชักชวนของท่านเจ้าเมือง จึงแปรทางมาประสงค์ให้มีเรือรบตั้งถุม
 มาอยู่ด้วยในโอกาสนี้ เพื่อชักจูงแสดงความยินดียิ่งสุดทศอบ
 สถานที่ซึ่งสร้างไว้เป็นที่พักอาศัยเช่นที่อัยวิมตากคชนหนึ่ง
 ซึ่งเป็นที่ยาไม้อยู่ก่อน มาแต่ก่อนได้นสร้างในคราวนั้นแล้วปลูก
 ปลูกพลวแลทำเนียบเป็นอันมากสำหรับข้าราชการต่าง ๆ ในราช
 สำนักแลแขกเมืองชาวยุโรปพักอาศัย สมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน
 ประทับในค่ายหลวง ทำหน้าที่ประทับทำด้วยไม้ที่รกรากเช่นคำ—
 หนัก ๓ ชั้น ด้วยธรรมเนียมไทยผู้มีศักดิ์ก็จะอยู่ในที่สูงกว่าไม้
 ใต้ หรือในส่วนพระเจ้าแผ่นดินจะอยู่ในที่เสมอกันกับใคร ๆ ก็ไม่ได้
 ทำเนียบแห่งอันปลูกเป็นเรือนชั้นเดียว แต่ยกพื้นในพระคณสูงพ้น
 จากพื้นดินสัก ๓ ฟุตทุกหลัง ทำเนียบเหล่านี้สร้างด้วยไม้ไผ่ผ่าซีก

แทบทั้งหมด มงกุฎยากบ้างใบตาลแห้งบ้างตามนิยมของประเทศ
ทำเนียบหมู่หนึ่งก็มีไว้ทำด้วยกิ่งไม้ อย่างเรียบเรียบร้อยมีกษัตริย์
มองไม่เห็น และในบริเวณหรือลานทำเนียบมีโรงที่อยู่สำหรับ
คนใช้และยววิภาชเช่นอื่นมาก

ท่านเจ้าเมืองกษัตริย์ที่มากด้วยมี นายพันตรี แผลกนทร์ นาย
ร้อยเอก มอญเสี้ย กงมทหาจ่างหลวง นายร้อยโท คัมมินัส
นายทหารคนสนิท นายนาวาเอก เข็ญ นายเรือเอก ออสโยน
กับนายทหารราชนาวิกโยธินอื่น ๆ อีกหลายนาย ขึ้นบกเวลาเช้า
วันที่ ๓๗ นั้น มีทหารกองปืนใหญ่สนามซึ่งสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน
โปรดให้นำมาจากกรุงเทพฯ ๑ ค่ายิงสลูครีย์ นายอัสยาตเตอร์ ผู้รั้ง
กงสุลของพระนางเจ้ากรุงเคอชบริเตนประจำกรุงเทพฯ ๑ กษัตริย์
พวกกงสุลแลข้าราชการสยามบาง คนก็พากันมาต้อนรับพระไปยั้งที่
พักของท่านเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ที่สมุทพระกระลาโหม (สมเด็จพระ
เจ้าพระบรมมหาราชศรีสุริยวงศ์ ช่วง ยุนนาค) หรืออย่างที่เราเรียกกันว่า
อรรคมหาเสนาบดี ตามธรรมเนียมของชาวสยาม แฉกเมือง
ต้องไปหาเสนาบดีกระทรวงต่างประเทศก่อน ภายหลังจึงไปเยี่ยม
อรรคมหาเสนาบดี ถ้าผู้เยี่ยมคบคิดเพียงพอกันก็จะได้นำขึ้นเฝ้า
พระเจ้าแผ่นดิน แต่โดยเหตุที่เสนาบดีกระทรวงต่างประเทศ
(พระเจ้าบรมวงศ์เธอชั้น ๒ กรมขุนวรจักร ทรง) พักอยู่ห่างจาก
ที่พักพระกระลาโหมไปไกล และด้วยความเอื้อเฟื้อของท่านพระกระลาโหม

ท่านได้จัดการต้อนรับ เซอร์แฮร์ริสออก เลี้ยวพร้อมกันทั้งสองท่าน
ในเวลาเดียวกันที่บ้านพักของท่านสมเด็จพระกระลาโหม

ท่านกระลาโหมผู้นี้มีอายุประมาณ ๕๕ ปี (ตามความจริง
๒๐ ปี) รูปทรงออกจะเก๋ย ดวงตาคมมีสีง้ำ ขุนนิไสยใจคอของ
ท่านผู้นี้ เซอร์ยอนแฮร์ริส ได้พรรณนาไว้ในหนังสือเรื่องที เซอร์-
ยอนแฮร์ริส เป็นราชทูตมากรุงสยามเมื่อ (ค.ศ.) ๑๘๕๕ ซึ่งว่า

“ข้าพเจ้าเคยอยู่ในส่วนหัวของ ท่านอรรถมหาเสนาบดีนั้นน่าชม
มาก ท่านเป็นคนสำคัญที่สุดของคณะที่ศึกษาศาสตร์ใน
พระราชอาณาจักร เป็นคนสำคัญที่ขกย่องพระเจ้าแผ่นดิน
พระองค์นี้ขึ้นครองราชสมบัติ ยิ่งกันความมุ่งหมายของ
พระราชบุตรในรัชกาลก่อนมิให้สำเร็จได้ จึงได้ทรงพระ
กรุณาตั้งแต่งตั้งให้เป็นอรรถมหาเสนาบดี ท่านได้กล่าวกับ
ข้าพเจ้าหลายครั้งหลายหนว่า ถ้าทางกำเนินการของข้าพเจ้า
เป็นไปได้เพื่อช่วยราษฎรให้หลุดพ้นจากความกดขี่ข่มขืนและให้
ประเทศพ้นจากการผูกขาดที่ประทุค้ำแล้ว ท่านจะร่วมมือ
ทำการด้วยข้าพเจ้า และถ้าข้าพเจ้าทำการไปสำเร็จ ชื่อ
เสียงของข้าพเจ้าก็จักปรากฏไปตลอดยุคกาล ท่านได้แสดง
ข้อเสียหลายอย่าง ๆ ให้ข้าพเจ้าฟังมิได้ยากประการใด และ
มักกล่าวด้วยวาจาไพเราะเยียบยอก ถ้าท่านเป็นผู้มั่นคงต่อ
หน้าที่จริงแล้ว ท่านก็เป็นผู้ที่รักชาติอย่างเอกและมีปัญญา

สว่างอย่างเปี่ยม อันจะได้เคยพบปะในโลกภาคทวีปที่นี้ คำ
 ของเซอร์ยอนเขาริ่งนี้ จะกล่าวให้ถูกที่ซึ่งยิ่งกว่าได้ โดยยาก
 ท่านกระลาโหมได้รับตำแหน่งบริวารเสด็จมา ๑๓ ปีนี้ทั้งนี้ทั้งเวลา
 ที่เซอร์ยอนเขาริ่ง ได้เขียนเรื่องอย่างนี้ ได้ซึ่งถือว่าท่านเป็นผู้
 รักชาติอย่างสูงและเรื่องมีมูลฐาน ท่านมีอำนาจสิทธิ์ขาดเพราะเป็น
 ที่ถูกพระธัชยาจารย์ของพระเจ้าแผ่นดิน ไม่ทรงจัดทำอะไรก่อน
 ที่ท่านลงความเห็นพิงข้อด้วย ท่านก็ได้รักษาราชการท่านเมือง
 ช่างพอตีพองามและทวิความปริชาสามารถ ทชยเอาใจได้ใน
 เรื่องต่างๆ ทั้งสิ้นได้ไปในประเทศอื่น ๆ โคชเดวียต ท่านเป็น
 ผู้ผูกพันรักใคร่ชาวชวักกุชอย่างประจักษ์แจ้ง พุทธภาษานั้นได้
 คัดลอกแปลออกมา มีวิทยามาตราศรสภาพ และตรงไปมาในที่
 อรรถความเห็นของท่าน และแปลลงวิธีละเอียดยิ่งในเรื่องทำกิจธุระ
 ของมหาชน

ท่านกระลาโหมเสนาบดี กระทรวงต่างประเทศ ออกมาตั้งกันไว้
 ท่านเจ้าเมืองชัยพอกในขณะ เสด็จจากทางพระเจ้าไปยวีเวณบ้านและ
 นำเข้าไปในขบวน จักพาที่นำให้พวกที่มา เลี้ยงน้ำชาและเครื่องดื่ม
 ท่านเสนาบดีก็ผู้ว่าราชการได้สนิทสนมกันอยู่นาน รวงนั้นกระ
 เสรี่ยม การที่ พระเจ้าแผ่นดิน จะเสด็จ ออกมาก็ เจ้าเมือง ชัยพอก ที่ มา
 จากเมืองสิงคโปร์ นีโคไลเออร์ อัลบาสเตอร์ ผู้แทนกงสุลเป็นผู้พูด
 ภาษาไทยได้คล่องนั้นเป็นล้น แต่โดยมากท่านกระลาโหมทชย

เซอร์แมทธิวออก โทยกไม่คิดจะให้ นาย อัลบาสเตอร์ช่วย เสนายก
 ครอบครองเครื่องประดับนั้นได้เข้าสนิทมากด้วยน้อย เรื่องที่สนทนา
 ท้าวกันเลยไปถึงเรื่องอาวูรอน ทำพระลาโหมนำเขาด้วยอย่าง
 ขึ้นศในเศวต ย่อมหนักสทอน และเป็นที่ยินยุทัยอย่างใหม่อื่น ๆ
 ซอกมา แลคงให้เห็นว่าตัวท่านเองเป็นผู้ชำนาญในเรื่องกลไก
 ของอาวูรอนเหล่านั้นได้ก็

ในตอนนี้เป็นครั้งแรกที่เราได้สังเกตเห็นการถือธรรมเนียมอย่าง
 เครื่องวัดของชาวสยาม ในเมื่อผู้ที่มียศต่ำกว่าจะยืนอยู่ต่อหน้า
 ผู้ที่มียศสูงกว่าไม่ได้ เพราะผู้น้อยทั้งหมดนั่งหรือหมอบอยู่ถัดพื้น
 แลทุกคนใช้หมวกถอดหน้าเครื่องคิมเข้ามาเลย ครั้นเขยิบเลื่อน
 ไปชนพื้นด้วยเข่า (คล้ายเข่า) เป็นการแปลกอยู่ที่ได้เห็นกิริยา
 อาการของชาวสยามเปลี่ยนได้ทันที เวลาเมื่ออยู่ภายนอกยังไม่
 ทราบดีว่าท่านผู้ใดอยู่ข้างใน ก็เดินไปมาถึ้นตามสบายใจ แต่พอเห็น
 ท่านพระลาโหมเข้า พวกผู้น้อยก็ชอบตัวลงท่ากุกเข่าทันที ประสาน
 มือไว้ตรงหน้าแลก็มีหน้าลงกับพื้น หมอบอยู่ตามยั้งตาศักดิ์
 ของคนนั้นอยู่ ต่อเมื่อท่านพูดด้วย จึงค่อยก้มความเคารพ
 แลกราบกรานเช่นที่พวกอื่น แม้เมื่อจะออกไปโดยธรรมก็ตามต้อง
 คุกเข่าแต่กระเบียดก็ให้ตรงก็ไม่ได้ ครั้นจะวิ่งตัวให้ชอบอยู่เสมอ

เมื่อเจ้าแม่กตสิงค ไปรื้อรอยสักหน้าขบ ก็ได้รับศัลยศกวาง
พระเจ้าแผ่นดินเสด็จออกคอยต้อนรับอยู่ แล้วพวกเขาพากันไป
ยังพลับพลาอันเป็นพระราชวังชั่วคราว

ตรงปากทางระเฐ้เข้าไปในบริเวณพระราชฐาน มีกองทัพ
เกียรติยศเข้าแถวกระทำควนชัย และเมื่อเข้าไปในพระราชฐาน มี
เจ้าพนักงานผู้ใหญ่สองสามนายออกมารับ แล้วพร้อมด้วย
ท่านกระลาโหม และเสนาบดี กระทรวงต่างประเทศและในพวกคณะ
ได้นำหน้าเราเข้าไปยังห้องพระโรง ห้องนี้เห็นจะยาวราว ๘๐ ฟุต
และกว้าง ๓๐ ฟุต เป็นค้ำทางควนชัยของวัง (พลับพลา)
มีพระทวารสองข้าง กับยังมีพระทวารที่ตรงกลาง ทางด้านขวา
ซึ่งเป็นทางที่ได้นำเราเข้าไปอีกช่องทางหนึ่ง เมื่อเข้าไปข้างในเห็น
ห้องพระโรงทั้งหมดเต็มไปด้วย (ข้าราชการ) สาวสยามหมอบ
อยู่กับพื้น มี (ประสาธน์) ตรงไปทางพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งเสด็จ
ประทับอยู่บนพระเก้าอี้อันตั้งอยู่บนราชบัลลังก์ ยกขึ้นสูงจากพื้น
ราว ๓ ฟุตและใกล้ สีตกับพระ ทวาร ทางที่จะเข้าไปข้างในของวัง
(พลับพลา) ต่อกันกับวงอุกทรงทั้งเส้นและผนังห้องห้องพระโรง
ปกด้วยผ้าสีแดง และทางเบื้องพระหัตถ์ขวาของพระยาทสมเที
พระเจ้าแผ่นดิน มีโต๊ะเล็กเต็มไปด้วยหีบของและภาชนะอัน
พระศิวี พระโอสถ พระสุขาวิทย์ และสิ่งเครื่องราชูปะโลกต่างๆ ทาง
ในทางพระทวารนำและที่ประทับกันไว้เป็นช่องว่างสำหรับแขกเมือง

แผ่นกระดาษ ๕ ซ้ำงซึ่งมีในระยะเวลาครึ่งทาง ท่านเสนาบดีผู้
ใหญ่ที่เฝ้าท่านทอมชเฝ้าอยู่ ตามแบบประเพณีของพระราชฐาน
ตำแหน่งที่เฝ้าของแขกเมืองอยู่ในนครเวงจั๊วราชการเหล่านี้เพราะ
ไม่ยอมอนุญาตให้ใครเข้าใกล้ซีกพระเจ้าแผ่นดินยิ่งไปกว่าจั๊วราช
การชั้นผู้ใหญ่ของพระองค์ ก็รับประเพณีเช่นนี้ พวกเราจึง
หยุดอยู่ที่นั่น แต่พระเจ้าแผ่นดินทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระหัตถ์
ทันทีให้ เซอร์นอร์วีก เข้าไปเฝ้าถึงที่ประทับ และเมื่อพระราช
ทานพระราชหัตถ์มาสมิ์แล้ว รัชสั่งให้พวกของ เซอร์นอร์วีก
เข้าเฝ้าทูลทวักท้อไป เจ้าพนักงานคนหนึ่งเรียกว่าสนองพระโอบู
ของพระเจ้าแผ่นดิน ก็ทำเนียรวิงกรวยทูลเบิกทวักทวักถึง
เรื่องราวและความประสงค์ของท่านผู้ว่าราชการที่เข้ามาเฝ้า แต่ต่อ
มาสักครู่ พระเจ้าแผ่นดินมีรัชสั่งว่าพอแล้ว และตรัสเป็นภาษา
อังกฤษว่า พระองค์ทรงพอพระราชหฤทัยที่ได้ทรงทวักทวัก
ราชการเมืองสิงคโปร์ และรัชสั่งถึงทางพระราชไมตรีอันมีอยู่
อย่างสนิทสนมในราวประเทศซอพระองค์และประเทศเครตบรีเคน
และมีพระราชหฤทัยหวังว่าพระราชไมตรีนี้คงจะอยู่สืบไป

เมื่อขกกระแสพระราชหัตถ์แล้ว พระเจ้าแผ่นดินเสด็จลง
จากพระที่นั่ง ประทับนั่งพระที่นั่งแห่งหนึ่ง (คือ เกย) ซึ่งยก
ขึ้นไว้นอกพระราชสถานนำพระศราภทางเข้า ทรงพระกรุณาโปรด
ให้ช่างถ่ายรูปรูปที่เราพามาด้วยที่กลตั้งถ่ายรูป^๑ ครั้นเสด็จการ

๑ ชื่อ รูปที่พิมพ์ในสมุดเล่มนี้

เผ้า ๗ แล้ว เมื่อพระอภัยมณีลงมา ก็มีพิธีอย่างเดียวกัน
กับเมื่อเข้าเผ้า แล้วพระเจ้านั่งขึ้นทรงเสด็จพระราชประสงค์จะ
ให้ท่านผู้ว่าราชการเข้าเผ้าเป็นพิเศษในตอนเย็นวันนั้นด้วย

ครั้นแล้วแต่ เราก็มายังดำเนินอยู่ซึ่งได้จับตัวมไว้สำหรับ
พวกพวก กู้พิชิตเหตุหนึ่ง รศก และ นายเปลว ซึ่งชนบท
มาภายหลังในเวลาไม่ช้านักคอยอยู่ที่ท่าบ้นขบแล้ว ทั้งเนียบที่
พิกนี้ยาวประมาณ ๓๕๐ ฟุต และ กว้าง ๕๐ ฟุต เป็น ๒ หลังโถง
หลังโถงมีห้องโถงอยู่ด้วย อารุคนในเวลาเลี้ยงกันได้ ๕๐ หรือ
๕๐ คน และ ๒ อ่างยกพื้นขึ้นสูงประมาณ ๓ ฟุต ทำเป็นห้องเล็ก ๆ
เป็นแถว เย็บเสร็จด้วยกัน ๓๒ ห้อง สำหรับเป็นที่พักอาศัย
ของพวกผู้ว่าราชการ มุมสุดบนสถานที่เล็ก ๆ หลังหนึ่ง มีห้อง
นอน ๒ ห้องและห้องแต่งตัว ๒ ห้อง มีระเบียงเป็นห้องนั่งเล่น
สำหรับรับแขกได้สบาย เรือนค่อนนี้ค้ำฟ้าและยกพื้นด้วยไม้จริง
นอกนั้นทำด้วยไม้ ไม้สักทั้งสิ้น

เมื่อผู้ว่าราชการมาถึง พระราชสมทบบริบูรณ์ข้าราชการ
สภามณฑลนายเล้าพ่อขม (ที่จริงเป็นคนเดียวกัน) ซึ่งรับหน้าที่จัด
อาหารเลี้ยงแขกเมือง มาคอยรับรองและแจ้งให้ท่านเจ้าเมือง
ทราบว่า ถ้าต้องการโต๊ะสำหรับเลี้ยงมากน้อยก็คนสุดแล้วแต่จะ
เชิญมา จะให้จัดมาให้ตามเวลาที่กำหนดไว้ และแสดงความ
หวังว่าคงไม่มีอะไรขาดเหลือในการปฏิบัติเพื่อให้ท่านเจ้าเมืองและ

พวกไพร่ที่มีความสลาย แล้วนำเอาพ่อครัวฝรั่งเค็สเข้ามาให้รัก
 พร้อมด้วยชาวฮิตตี ๓ คน และลูกเมียสาวเมืองอีกหลายคน ซึ่งได้
 รับคำสั่งให้คอยระวัง หนีภัย ความ ประสงค์ ทุก อย่าง ของ พวก แอก
 เมืองที่มา และ การ เลี้ยง ฟู ใด ึ่ง ก็ หา มา เลี้ยง อย่าง พุ่ม เพียบ
 มีบริบูรณ์ บรรดาของของของที่อาจระหามาถึงเมืองนี้ระเทศนี้คนใด
 พยายามสืบเสาะตามากจากเมืองลือคไปร์และกรุงเทย ๆ และการ
 ทำกับเข่าก็ทำอย่างประณีต มีทั้งเหล้าและน้ำร้อนต่าง ๆ น้ำแข็ง
 ก็บริบูรณ์ อาจระกล่าวได้ว่าไม่มีอะไรที่ค้องการอีก นายนาวนอก
 เขาก็ กับนายทศพรเขืออีกหลายนาย นายอัสบาสเดอริ์ และนาง
 อัสบาสเดอริ์ นางแคมย์เบล ภรรยาทศพรในสถานกงสุลกับทั้ง
 พวกคณะกงสุลก็เข้ามาเข้าพวกด้วยอย่างสนิทสนมกับพวกเรา แต่
 จริงพวก ทมว ไม่มีใครได้นึก คิด ว่าระไท้พยที่ พย อาศรัย อันอุดม
 เช่นนี้ในวังแห่งประเทศสยามเลย

วันที่สองไปวันนั้นเป็นเวลาเย็นครึ้มผลการที่ระคุดปราศในวัง
 ขณ และท่านเจ้าเมืองได้เรียกเยี่ยมมากท่านกระลา โทมและข้าราชการ
 การสยามผู้ใหญ่ในแผ่นดิน ในวันนั้นเมื่อเวลาค่ำประมาณ ๘ ส. พ.
 ท่านเจ้าเมืองกับพวกที่มาด้วยทั้งชายหญิง ทั้งหมดได้รัยเชิญให้ ไป
 ที่ค่ายหลวง เมื่อไปถึงตรงทางที่จะเข้าไปในท้องพระโรง พระ
 เจ้าแผ่นดินทรงพระกรุณาไปประทับที่ออกมาตรงที่อันรัย และทรง
 พาเข้าไปในระหัดที่เสารโหฐานแห่ง ๓ ทรงแนะนำให้รัยกับ
 ข้าราชการฝ่ายในและพระองค์เจ้าหญิงซึ่งยังทรงพระเยาว์

ในขณะนั้นสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินไม่มีพระมเหสี พระมเหสี
 พระองค์ก่อนได้สิ้นพระชนม์เสียเมื่อ ค.ศ. ๑๘๑๕ และไม่มีพระ
 เจ้าแผ่นดินระมีชาติบริวารอีกเป็นอันมาก ก็ยังไม่มีใครที่ใคร่ทรง
 ยกย่องตั้งขึ้นในตำแหน่งพระมเหสี ส่วนพระราชกุมารและพระ
 ราชกุมารีมีจำนวนในราว ๑๐ หรือ ๑๑ พระองค์ ที่ทรงพระชนม์
 พระยาแก่กว่าทั้งหมด ๕ พระองค์ คือ พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้า
 บึงเขารักษา พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าทักษิณชา และพระ
 เจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าโสมาวดี มีพระชนมายุในราว ๑๖ พรรษา
 ทุกพระองค์ และสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์
 มีพระชนมายุราว ๑๕ พรรษา ย่อมเป็นที่เข้าใจกันว่า พระองค์นี้
 จักได้เป็นผู้สืบราชสมบัติ ทั่วระยะเวลาไม่มีพระเจ้าแผ่นดินที่ ๕ แต่
 ก็ยังไม่มีที่เคียดว่าเป็นเช่นนั้น เพราะในกรุงสยามแม้จะถือกันว่า
 พระราชโอรสผู้เป็นมกุฎราชกุมารเป็นทายาทที่จะสืบพระราชวงศ์ก็
 แต่ใช้ว่าความแห่งรักทดแทนพระราชโอรสพระองค์ใหญ่เสมอไปหาก
 ได้ พระเจ้าแผ่นดินมีพระราชอำนาจสิทธิ์ขาดที่จะทรงเลือกตั้งแต่งตั้ง
 ใครเป็นรัชทายาทของพระองค์ก็ได้ ถึงกระนั้นที่พระองค์จักทรง
 กระทำไปโดยขัดต่อ ความนิยม ของข้าราชการ ผู้เป็นมขนนตรี ก็ไม่
 ได้ มีตัวอย่างเช่นตรงพระเจ้าแผ่นดินในรัชกาลที่ล่วงแล้วมา
 (หมายว่ารัชกาลที่ ๓) มีพระราชประสงค์จะให้พระราชบุตรของ
 พระองค์เป็นผู้สืบราชสมบัติ แต่พวกสกุลใหญ่ของท่านผู้สำเร็จ

ราชการแผ่นดินทั้ง ๒ (คือ สมเด็จพระเจ้าบรมมหาพระบรมวงศ์
 และสมเด็จพระเจ้าบรมมหาพิไชยญาติ) ไทซึกคังกวรทระทรง
 ตั้งแต่นั้น และพระเจ้าแผ่นดินปัจจุบันขึ้นเป็นรัชทายาทแท้
 ของพระราชบิดาของพระองค์ได้ (ขึ้นรัชราชสมัยที่) แหมทซัง
 พระเจ้าแผ่นดินรัชกาลก่อนได้ทรงมุ่งหมายไว้ โดยมีไท่เก๊กกร
 วดาลอย่างไร สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์
 เป็นพระราชกุมารที่ทรงพระเชษฐาและพี่ชายน้อยนัก พระรูป
 ทรงสูงและท่วงทีกล้าหาญเกินแก่พระชนมายุ ส่วนพระเจ้าลูก
 เชษฐาองค์หนึ่ง ๓ พระองค์ ที่มีพระชนมายุสูง กว่า ก็ ทรง พระโสม
 ศุภลักษณ์ เลี้ยงแต่เสวยหมากถ้าไม่ยอมพระทนต์ (ให้ดี) ความ
 ขรรมนิยมของชาวสยาม และค้ำจุนสม ว่าเป็นสิทธิ์ ที่ทรงภักษาศาสตร์
 ถักษณที่เทียบ พระกิริยามารยาทรักน่าชมและครวัธภาษาอังกฤษ
 ได้ทุกพระองค์ แท้จริงพระราชโอรสพระราชธิดาไทยมากครวัธ
 ภาษาอังกฤษได้ เพราะพระเจ้าแผ่นดินทรงจักหาพระพี่เลี้ยงเป็น
 ชาวอังกฤษไว้

เมื่อไท่ทรงแนะนำให้ท่านเจ้าเมืองกับพวกผู้หนึ่งรู้จัก กับฝ่าย
 ในแล้ว ไปรศให้พวกเรานั่งลงรอบโต๊ะที่กลางห้อง พระราช
 ทานเลี้ยงน้ำชากาแฟและขนมหวาน เมื่ออยู่ใกล้ครั้งนาฬิกา
 พวกเราก็ดงจากหื้อะ (ซึ่งอยู่บนชั้นสูงของวัง หลัยพล) กดัย
 ออกมายังห้องพระโรงซึ่งมีกามกัณวีร์ (ระบำ) วิชชอกกระคต่าย

คลังกับรัตนราณี (นฤคย์) ในอินทโยธิน ผู้ที่นับว่าเป็นสัตว์รุ่น ๆ ของ
 หลวงหลายตนแต่ก็ชอบอย่างวิจิตร และได้รับควมมีกฝนพิเศษสำ-
 หรับการนี้ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศของสยาม มีขลุ่ยกลองระฆังระยิบระยับ
 หนึ่งอย่างตรงระเบียบพิสดาร (เห็นพระเป็นพระ) และเครื่องดนตรีทำ
 ด้วยไม้แผ่นแบน ๆ ก็ล้วนไม่เป็นขุ่นเสียงทั้งฝรั่งเพราะดี (ระนาด)
 ประมาณ ๓๓ ส. ท. พระเจ้าแผ่นดินทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
 ทรงโองการให้พวกเรากลับมายังกรมลาภกลับมา

รุ่งเช้าวันที่ ๓๘ สิงหาคม เป็นวันที่จะมีสุริยยุปราคา แต่ถ้า
 มิจะมีอุปราคาจะเป็นก็อันเสนามาทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ และเป็น
 อย่างนี้เรอบอกไม่ช้าก่อน ๘ นาฬิกา ก็มีฝนตกลงมาประปราย
 ดวงอาทิตย์ซึ่งขึ้นอยู่ตรงเวลาบ่ายก็มืดเขียว และอากาศก็ร้อน
 จะปรวนแปรมาก จนนึกกันว่ามีความหวังน้อยในท้องฟ้าอาจจะ
 เช็ดขุ่นไปอย่างไกลอย่างหนึ่งโดยที่คนเฝ้า แต่อย่างไรก็ดี สว่าง
 มาประมาณนาฬิกา ๓ ก็มีลมพัดมาทางทิศตะวันตกเฉียงใต้แรงขึ้น
 ถึงเวลา ๓๐ นาฬิกา ๕ นาที สังเกตเห็นเมฆเกิดขึ้นออกจากกัน
 ที่ละน้อย ๆ ไปทางตะวันตก ต่อมาไม่ช้าอากาศทางค่านั้น
 เริ่มแจ่มกระจ่างขึ้น และถึงเวลา ๓๐ นาฬิกา ๓๕ นาที ดวง
 อาทิตย์ซึ่งแต่แรกบดบังหมดดวงก็สว่างจ้า แต่ขณะนั้นอุปราคา
 จับขอบทางตะวันตกไปเกือบส่วนหนึ่งของขนาดกว้างแห่งดวงอาทิตย์
 แล้ว เพราะฉะนั้นเราไม่สามารถจะบอกเวลาที่อุปราคาเริ่มจับ ซึ่ง

คาดไว้ว่าจะหียในเวลา ๓๐ นาที ๕ นาที ปรากฏแต่นั้นมาค่อย
 ช้าลงก็ เมฆที่ตรงมาทำหรือเมฆฝน (นิมบัส) ก็สูญหายไปลม
 และอากาศตอนกลางวันในท้องฟ้าก็เริ่มสว่าง แต่เห็นเมฆบาง
 ตอนเช้าของฟ้าขึ้นมา ๓๐ องศา เป็นชนิดที่มีฐานบ่อยยาว
 และเย็นก็อันโต (เฟอรัสคิวมูลัส) เพราะฉะนั้นแสดงให้เห็นแน่ชัด
 พอใจว่า อย่างน้อยยวภาคคงจะแจ่มชยอีกนาน

เครื่องมือที่พวกเราพยายามมาได้ คือ กล้องส่องดูวัตถุ
 ชนิดกระจกนูนเลน มีปากช่องกว้าง $\frac{5}{8}$ นิ้วหนึ่งกล้อง กล้องส่อง
 ดูวัตถุที่ฉายกลับมีปากช่องกว้าง $\frac{3}{8}$ นิ้วก็มี แสงฉายดูได้ไกล
 กว้างขวางหนึ่งกล้อง เครื่องกำหนดความหนาของอากาศ
 (พารโอมิเตอร์) สำหรับเขาอย่างประณีตหนึ่งเครื่อง เครื่องขึ้นนิ-
 รอยต์พารโอมิเตอร์อย่างดีที่สุด ๒ เครื่อง เครื่องวัดความหนา
 รั้นขนาดต่าง ๆ กัน ๓ เครื่อง และนาฬิกาอย่างวงกลนเที่ยงตรง
 ๓ เรือน

นักที่ซึ่งกะให้ ในขณะส่วนฝ่ายอังกฤษ คือ นายพัรทธีมกล-
 แนร์ กรมทหารปืนใหญ่หลวง เป็นหัวหน้าดูแลของอุปกรณ์ใน
 เวลาใกล้จะหมดกอง หรือถ้าสามารถก็ให้สำรวจสิ่งที่มีรากงูขึ้น
 ในท้องฟ้า ความที่เรียกว่าเฮลลิออส รมีหรือไม และให้พรรณ-
 นาเรื่องสำหรับคราวประชุมของสมาคมดาราศาสตร์ นายรัถยเอก
 มอญเสย์ กรมทหารช่างหลวง มีหน้าที่สำหรับขุดเวลาและหน้าที่

วัดด้วยเครื่องวัดอากาศตลอดเวลาอุปราศ ท่านเจ้าเมืองเองสั่ง
 ด้ยขลุ่ยโกลส้องดา การขลุ่ยฐานและคองแห่งขลุ่ยมีที่เป็น
 ล้ำพุ่งออกมาจกคองกาที่คย อย่างโต อย่างหนึ่ง ซงซวร เห็น ขลุ่ยดา
 ด้ยและเวลาที่ปรากฏเห็น ส่วนพลกในคณระนชกนัรบขลุ่ยระสังเกด
 คุมลท่างๆ อันจักปวากฎขึ้นเบ็งกขลุ่ยอุปราศในคองอากาศทางทะเล
 และประเทศที่โกลส้อง

โองการครั้งแรกที่สุดที่ได้กำหนด คือ สังกดตจกคำในคอง
 ดาที่คยซึ่งโกลส้องเห็นในเวลา ๓๐ นาฬิกา ๕๕ นาที ตั้งแสดง
 ไว้ในแผนกนั้นแล้ว การระทกเครื่องวัดอากาศซึ่งได้เริ่มยกเป็นระขระ
 ละ ๓ ชั่วโมง เริ่มตั้งแต่เวลาพระอาทิตย์ขึ้น ก็ให้ระทกทุก ๆ ชั่วโมง
 ๓๐ นาทีตั้งแต่เวลาสุริยอุปราศจกขึ้นครั้งแรก ก็ให้ระทกลงไว้ก่อนนำ
 กัยทมิธ ลงที่สัด กระโจง ร.ร.ถ. 'เสกตไลต์' ให้เป็นมัจจกชนาต
 ความหมายอื่นชองอากาศน้ำทะเลตลอดเวลาอุปราศ

เพลา ๓๐ นาฬิกา ๓๐ นาที หรือก่อนอุปราศจะจับหมดคอง
 ๓๐ นาที สังกดเห็นได้ชัดมากถึงความเปลี่ยนแปลงแห่งสีที่องฟ้า
 ในค่านทีศที่ ซึ่งเดิมเช่นสีน้ำเงินใส ก็เปลี่ยนเป็นสีม่วงแก่
 แล้วแปรเป็นสีทะกัวแก่ และมีเมฆชนิดที่มีสีฐานเช่นก้อนใหญ่
 ซึ่งแกกออกจากกันหลายคณในคองนั้น คอยแก่นคยข้างบน คือ
 มาลัคคชงระงามัก ของ กวง จันทร คอยยก บังคอง อาทิตย หรือ ใน
 เวลา ๓๓ นาฬิกา ๒๐ นาที ท้องฟ้าทั้งหมดก็ดำดลัวลงและวัดดู

ต่าง ๆ ซึ่งอยู่ไกลก็ปรากฏรูปมีวง ขลุ่ยเปลี่ยนจากสีเขียวเป็นสี
 ม่วงแก่ และเรือกำปั่นซึ่งจอดอยู่ห่างจากฝั่งในระยะ ๓ ไมล์ก็เห็น
 ไม่ใกล้สัก เครื่องวัดอากาศในขั้วนี้แสดงให้ ๖ องศาจากขนาด
 ความหนาวร้อนของอากาศ รู้สึกอากาศเป็นอย่างประหลาดด้วย
 กันทุกคน เวลา ๓๓ นาฬิกา ๒๕ นาที มีความมืดจืด วัตถุที่อยู่
 ยนบกแต่ไกลแทบสังเกตไม่ได้ คับไม้ ในที่ไกลข้างนั้นก็เห็น
 ก็อันกำ ดวงดาวก็ปรากฏขึ้นทางสูงสุดของขอบฟ้าทางโน้นทางนี้
 เรือกำปั่นในทะเลก็หายไปมองไม่เห็น ในเวลาคงอาทิตย์มืดหมด
 ซึ่งปรากฏในเวลา ๓๓ นาฬิกา ๓๐ นาที มีความมืดมาจนรูปร่าง
 คนซึ่งอยู่ในระยะ ๒-๓ ฟีกก็สังเกตไม่ได้ และการคาดคะเนระยะ
 ทางว่าไกล ไกลเพียงไรก็ดูเหมือนหลงไปก็ด้วย เครื่องวัดอากาศ
 ก็มืดดูไม่เห็น นอกจากมีแสงไฟส่องให้ไกล ที่ซอร์ฟามีดาว
 พรดาวเหมือนในเวลานอนอย่างรักแห่งราตรี

นายพันตรี แมกนเนอร์ ได้คอยสังเกตอย่างละเอียดดูจนพระ
 จันทรค์รับลำเข้าในมณฑลคงอาทิตย์จนมืดหมดดวง และไม่
 สังเกตเห็นว่า ขอบดวงจันทร์หรือขอบดวงอาทิตย์ จะหลุดเลื้อยออก
 เป็นดวงสว่างเล็ก ๆ อย่างที่ นายเบลลี ได้พรรณนาไว้ เวลา ๓๐
 นาฬิกา ๒๘ นาที ๓๐ วินาที นายพันเอก แมกนเนอร์ ได้เห็นรัศมี
 เป็นลำพุ่งออกมาจากขอบดวงจันทร์ ๒ แห่งเข้าไปยังขอบดวงอาทิตย์
 อย่างชัด ทั้งได้นับสองไว้ ในแผนที่ แต่รัศมีเป็นลำพุ่งออกมา

นี้ปรากฏอยู่ไม่นานกว่า ๒ หรือ ๓ วินาที แสงอาทิตย์ซึ่งเป็นรูป
แพรงมดบ ๆ เล็ก ๆ ก็เห็นเป็นเส้นเคี้ยวตลอดกรวยไปจนแสง
สว่างของดวงอาทิตย์กระหลังสุดได้หมดไป

การสังเกตในตอนนี้ อย่างที่ได้ตกลงกันมาแต่แรกแล้ว
ท่านเจ้าเมืองเป็นผู้รับภาระ ท่านได้สังเกตเห็นเหมือนดวงอาทิตย์มีค
กลมทวง มีรัศมีสว่างปรากฏขึ้นโดยรอบดวงจันทร์ มีรัศมีเป็นลำ
พุ่งออกมาด้วยเป็นสีแดงจืด สว่างอยู่เส้นตรงที่ (ก) ตั้งแจ้ง
ไว้ในแผนที่ข้อที่ ๕ แทอยู่ในด้านศูนย์กลางของดวงจันทร์เนื่องจาก
ทิศใต้ ตรง (ข) มีแสงเป็นเส้นสีน้ำตาลดังกัน ในเบื้องสกลนั้น
ไม่ปรากฏรัศมีเหมือนอย่าง (ก) นี้ รัศมีที่เป็นลำพุ่งออก
มาเหล่านี้ ดูเหมือนจะพุ่งออกมาจากดวงจันทร์เข้าไปในรัศมีที่
ล้อมรอบ เวลา ๑๑ นาฬิกา ๓๓ นาที คือ ล่วงมาลึกลงที่ ๓
รัศมีที่เป็นลำพุ่งออกมาที่ (ก) สดขนาดความยาวลงข้างเล็กน้อย
แต่ขอกจรคำรัศมี (ข) มีรูปคล้ายว่าเสก เหมือนจะปรากฏอยู่นาน
กว่า แต่สังเกตไม่เห็นแน่ชัด ถึงตอนสังเกตเห็นว่ามิใช่เส้นลำ
พุ่งออกมาจาก ๓๓ นาฬิกา ๓๓ นาที และไปโน ระยะที่ว่างไกล
มาก แต่ดูเหมือนเป็นอะไรก็ไม่ชัด คล้ายกับเงา นายเข้าไป
ในระยะที่ว่าง ได้สังเกตเห็นสิ่งเหล่านี้ซึ่งหนึ่งตลอดเวลาที่ปรากฏ
ก็เพราะว่ามีเวลาปรากฏอยู่นานเท่านั้น คือที่ (ข) เวลา ๑๑
นาฬิกา ๓๓ นาที ความยาวที่ (ก) สดลง เบื้องสุดของ (ข)

ก็กำหนดไว้ด้วย (ข) มีอาการเปลี่ยนแปลงที่แคบน้อย เวลา ๓๓
 นาที (ก) สูญหายไป (ข) สิ้นสุดความเต็มเข้ม
 เป็นที่สุด ก็เริ่มลดหายไปในวาระระยะเวลาสั้น (ข) ถ้าจะเปลี่ยน
 ไปข้าง ก็ใช้วิธีสั้นเล็กน้อย เวลา ๓๐ นาที (ข)
 ยังคงลดลงอีก และสังเกตดูเหมือนว่าเข้าไปติดฝังอยู่กับ
 กระจกหน้าต่าง อันเป็นรูปที่สังเกตไม่เห็นในเวลา (ก) หายไป (ข)
 ยังก่ออย่างเต็ม ครอง (ค) รัศมีที่เป็นลำพุ่งออกมาซึ่งคู่กับ (. ก)
 อย่างชัด ครองที่เส้นศูนย์ก็ได้แตกออกคล้าย (ก) มาก แต่ความ
 ยาวออกจะน้อยและเป็นเส้นๆ แต่จริงๆ ปรากฏความสว่างเรืองความ
 สุกและความแปรสี ซึ่งมีปรากฏอยู่ที่ (ก) เวลา ๓๓ นาที (ข)
 ๓๕ นาที (ข) ยังคงลดลงอีก และที่เข้าไปฝังอยู่ในกระจก
 กระจกก็ออกเล็กน้อย (ข) ลดลงแต่มีส่วนน้อย ส่วน (ก) ดูเหมือน
 จะทวนแต่ว่าน้อยนัก และไม่ถึงขนาดอย่างที่สุดจะ (ก) สิ้น
 เวลาเต็ม สีของ (ข) ดูไม่แปร คล้าย (ค) มากกว่า (ก)
 คลอดไป ว่างนี้ นายอัสยาเตอร์ จึงลงสู่ประจักษ์ทรงสภาม
 ก็ใช้แว่นตรวจดูดวงอาทิตย์ด้วยกล้องจุลทรรศน์ ๕๓๓ ผลที่ได้สังเกต
 ไว้ เมื่อเทียบดูเหมือนจะตรงกันในข้อใหญ่ที่ท่านเจ้าเมืองได้
 สังเกตไว้ แต่นายอัสยาเตอร์ คิดว่ารัศมีที่เป็นลำพุ่งออกมาที่
 (ข) ไม่สว่างเรืองเท่าที่ (ก) เมื่อเห็นในคอนนรก มีสีเหลือง
 ประจักษ์แก่ใจมาก นายอัสยาเตอร์ เห็นว่าวิธีขอยุ่ปรากฏชัดเด่น

กว่าครึ่งเป็นลำพุ่งออกมาอื่น ๆ แลดูเหมือนจะพุ่งออกมาจาก
ดวงจันทร์คล้ายกับเขาสัตว์อื่น ๆ ก็เป็นสี นายแคนเนดี แห่งสถาน
กงสุล ซึ่งเป็นผู้สังเกตดูอุปราคาด้วย เหมือนกัน ขึ้นชั้นการสังเกต
ตรวจดูเหล่านี้เกือบทุกอย่าง แต่นายแคนเนดี สืบเกศว่า (ค)
เมื่ออุปราคาในตอนแรกเป็นสีเขียววิค ซึ่งค่อยเปลี่ยนเป็นสีเนื้อคน
อย่างอ่อน ลักมดอินันท์ นายพันตรี แมกนเนอร์ และผู้อื่นก็ได้
สังเกตเห็นด้วย

เป็นที่น่าเสียดายมากที่เราไม่มี เครื่องไปดาร์สโคป หรือเครื่อง
อย่างใดอย่างหนึ่งสำหรับพิสูจน์แสงสว่างที่ฉายพุ่งลงมาถึงผิวพื้นใน
วงอุปราคาหมดดวง อาศัยแต่กล้องส่องชนิดแก้วสามเหลี่ยม
อย่างธรรมดา จึงสังเกตได้ว่าแสงสว่างในเวลา ๓๐ นาทีแรกที่
ฉายเข้ามาในกระจกสามเหลี่ยม ของดาร์สโคป เป็นสีแดง สีนํ้าเงิน
และสีเขียว วงอุปราคาทั้งหมดดวงเปลี่ยนสีแดงอย่างทึบว สี
จําปา (โอเรนจ์) และสีเหลืองก็อาจสังเกตเห็นได้บ้าง แต่บางทีก็
ไม่ควรจะยึดถือตามกลตามสังเกตนี้

อุปราคาทั้งหมดคงในเวลานี้กินเวลาได้ ๖ นาทีกับ ๕ วินาที
แล้ว ทั้งนี้โดยนั้นก็มีแสงสว่างที่พุ่งแปลยออกมาจากดวงอาทิตย์
เหมือนแสงสว่างเรืองอย่างจืด รัศมีที่อยู่รอบดวงแลรัศมีที่เป็นลำ
พุ่งออกมาถึงชั้นบรรยากาศ

การที่ตัวละครหลักกลับปรากฏขึ้นอีก ก็ไม่ค่อยสังเกตเห็นอย่าง
ณวันโตพอใช้ก็ส่องส่องมากใหญ่ แต่ถึงพิจารณาเรื่องก็รู้สึก
ที่ไม่สามารถพบเห็นอะไรแปลกพิเศษ ในวงจันทร์หรือตัวละครหลักใน
เวลานั้น

เรามีความเสียใจไม่สามารถสำรวจวิถีของงานห่อปรอท เพราะ
แม้จะไปทางบ้านวัดนั้นก็เห็นที่ขอบฟ้าเพียงเล็กน้อย แม้กระนั้น
ทางบ้านวัดนั้นอดกลายอากาศจะได้ ไปรุ่งและแจ่ม และเป็นการแปลกที่
ไม่สังเกตเห็น

แต่นอปรอทก็เริ่มกลาย และกลายไปจนโลกขรุขระใน
เวลา ๓ นาที ๑๗ นาที ๕๕ วินาที

ในเย็นวันนั้น พวกเราพากันมีความแปลกใจด้วยได้รับข่าว
อย่างขั้วขึ้นทันต่อนว่า พระเจ้าแผ่นดินระตรงพระกรุณา ไปวศเสก
มาตรงเขมรคชขท้านเจ้าเมือง ท่านกระลาโหมซึ่งกุมหมื่นจะได
เรียว่าเวียง มีพระราชประสงค์ในพระบาท สมเด็จพระเจ้า อยู่หัวใน
เวลานั้นน้อยอย่างเกี่ยวข้องกับ เซอเมธี อดิ และตกคสังมากเหมือน
กับพวกเราในรัชที่ทรง ประพฤติ แปลงจากธรรม เมื่อม ประเพณี ของ
ชาวสยามนี้ ก็เข้ามาอยู่ด้วยกับผู้ว่าราชการเพื่อคชขรับเสด็จ ไม่มี
เวลาเรียกเตรียมการอย่างไม่ได้ และพวกเราก็จำประนค้องแต่ง
ตัวอยู่อย่างธรรมดา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จมาถึงเวลา
๕ ล.ท. ทรงพระดำเนินหรือแทนต้นมีคนตาม ๘ คน (พระราชยาน)

เสด็จประทับไว้ที่พระบาททางข้างหน้า (ซีกซ้าย) มีพระเจ้าลูกเธอ
 เล็ก ๆ ๒ พระองค์ประทับสองข้าง แล ๓ วรและภองท้าวทวารเกียรติ—
 ยศ ๓ กองมีขันทีใหญ่ ๆ ๒ บอกมาเสด็จ สองข้างมีเจ้านาย
 หลายนพระองค์ทรงพระดำเนินด้วยพระบาทตามเสด็จ ก็มีพระเจ้า
 ลูกเธอ โศภเสด็จด้วยรถหลายพระองค์ มีข้าราชการและบริวาร
 เป็นอันมาก ทิศตรงทางจะเข้าทำเนียบ ไกลสักครึ่งพระเก้าอี้
 แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จเลียบ เข้าไปในทำเนียบ ที่เค็ช
 เสด็จพระราชดำเนินไปยัง ห้องของผู้ว่าราชการยาคอนมมเวอน ซันยอน
 และเสด็จประทับในทรวง เสด็จแล้ว ก็ยกมือขึ้น อธิษฐาน ข้าราชการ
 ในการในราชสำนักก็หมอบกราบพร้อมกันพร้อมกัน เว้นแต่ท่านกระลาโหม
 นั้น (เอกเชน) ทรงแต่งอย่างเสด็จพร้อมกันขึ้น ไต่ข้างล่างที่จะ
 ขึ้นไปยังพื้นเรือนที่ยกไว้

พระเจ้าแผ่นดินมีพระราชศุภกิตติบัตร ด้วยทรงความเวลา
 อุปการการได้ลูกซึ่งแน่นอน มีรัชสังสนทนาอยู่ช้านาน คราวนี้เป็นภาษา
 อังกฤษ ทรงเสด็จความหวังพระราชศุภกิตติบัตรว่าท่านเจ้าเมืองคงพอ
 ใจในการที่มาร่วมนี้ และการที่ขึ้นรับพระบัญชาทุกอย่าง ส่วน
 พระเจ้าลูกยาเธอเล็ก ๆ นั้นสาละวนเพลิดเพลินด้วยตฤตพระเนตรชมครุ
 ณาบ เมื่อเสด็จประทับอยู่สักครู่หนึ่งก็ พระบาทสมเด็จพระเจ้า
 อยู่หัวก็เสด็จพระราชดำเนินกลับ ได้มีรับสั่งให้พวกเราไปเสวยใน
 เป็นอันนั้นเพื่อคุณครุอีกครึ่งหนึ่ง

ครั้นเวลาผ่านไปประมาณ ๓๐ นาทีก็ ท่านเจ้าเมืองกับพวกใน
 คณเร่ิงพากันไปยังพลับพลา พระเจ้าแผ่นดินมีสติงออกช้อยแล้ว
 ประทับทอดพระเนตรรถครชนิคหนึ่ง ซึ่งสัตว์อื่น ๆ แท่งตัวอย่าง
 ลุกฉลุกมากเป็นยู่เล่น คำว่านี้มีนายทหารเรือรบฝรั่งเศษและพวก
 ฝรั่งเศษผู้มาตรวจสุริยอุปราชาแล้วด้วยหลายนาย กับทั้งชาวยุโรป
 ที่รับราชการในรัฐบาลสยามด้วยหลายคน มีกัปตันยศ เจ้าพนักงาน
 ประจำตำแหน่งเจ้าท่ากรุงเทพฯ ก็ขึ้น วัลรอนท์ ผู้บังคับการเรือ
 รบหลวง อิมเปร์กพระบัต (ยองยศโยชณิยา) ลวมเครื่องแบบคล้าย
 คลึงกับรชนาวิ (อังกฤษ) ฯลฯ ลครที่เล่นวันนั้นค้เพิ่มเติมพระเจ้า
 แผ่นดินพอพระราชหฤทัยมาก เล่นจับรบจับนิคหนึ่ง จำให้เข้ากัย
 จักรการคนตรีของประเทศไทยก็ได้ล่าวไปแล้ว นอกจากคนครึ่งนี้
 พระเจ้าแผ่นดินยังมีตรวจอย่างอื่นชอยโรปรองหนึ่ง และท่านกระ-
 ลาโหมก็มีวงหนึ่ง ซึ่งท่านมีความเชิชอบจกสั่งมาเล่นในเวลาพลก
 เจาณชวาศลคชนงยู่ในวันค้ที่เรามาถึง และได้เล่นเพลงคั้นว่า
 และเพลงซึ่ก็ไค้อ่างนำชมที่สุด เมื่อคุณครไค้ลัคคู้ พระเจ้าแผ่นดิน
 ก็นมีริยสั่งให้วิชกผู้เป็นค้วลครเล่นค่าง ๆ เข้ามาไคล แล้วทรง
 อธิบายถึงลักษณะตัวเร่ิงประทาน เซอ แฮวี ชอค ทรงแ่งว่าผู้เล่น
 เป็นโครทริยทุกครวไป เป็นการแปลกช้อยไค้ทรายว่าผู้ทเล่นนั้น
 โดยมากเป็นธีกาของผู้วรชการหัวเมืองค่าง ๆ และธิดาข้าราชการ

ของพระเจ้าแผ่นดิน * ธรรมเนียมเมืองไทยคุณเหมือนบุตรหญิงเขา
ไม่ถือกันว่ามีราคาค่างวดอะไรนัก และระยีนก็ทิ้งปลัดขยปลดไปให้
พันเสียบไต โภยเอาเข้าไปฝากไว้ ในพระบรมมหาราชวัง พระเจ้า
แผ่นดินโปรดการมโหรีสพเหล่านี้ ในวิธีรำกู่เหมือนพระองค์ทรง
ชำนาญชำนาญจริง ๆ และเราได้ทราบว่า ขางคราวพระองค์ทรงสำราญ
พระราชหฤทัย เสด็จประทับทอดพระเนตรอยู่จนคึกคัก ในคราวนี้
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นว่าพระองค์ มีความเห็นคเห็น้อย
ด้วยราชกิจที่ได้ทรงกระทำเมื่อตอนกลางวันที่ทอดพระเนตรอยู่ปราศ
และพระราชทานโอกาสให้เรากวามถวายบังคมตามมาแต่หัวค่ำ

ครั้นรุ่งขึ้นวันที่ ๓๗ สิงหาคม มีพระบรมราชโองการ ให้พวก
เราไปยังพลับพลา ให้พยายามฉายพระบรมรูปและรูปพวกในคณะ
ผู้ว่าราชการไว้ อีก เพื่อเป็นที่ระลึกในการที่ไต่มาขึ้น แต่เครื่อง
ถ่ายสำรุด ความพยายามแห่งคนฉายรูปของเราในคราวนี้จึงไม่
สำเร็จประโยชน์เหมือนคราวอื่น ๆ

แล้วพระเจ้าแผ่นดินพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ เชอ
นซ์รักบี้คุณหญิงชอก เข้าไปลาข้าราชการฝ่ายใน พระเจ้าแผ่นดิน
เสด็จทรงนำไป นายนาวลเอก เอ็กซี และนายพันตรี แมกนเนอร์

* ศัพท์ที่เชอเอวี้ออกกล่าวถึงนี้ เป็นศัพท์ที่เห็นในเวลานั้น ที่ว่าเปนอิติข้าราชการ
ทั่วเมือง คือเจ้าจอมมารดาเสงรัชกาลที่ ๔ อิศาพระยาไชยวิชิต (ช่วง) วันนั้นแต่งเป็น
นายโรมเอก ที่ว่าเปนอิติข้าราชการ คือ เจ้าจอมมารดาพิมพ์รัชกาลที่ ๔ อิศาพระยา
บันรอกภักดิ์ (ดิศ) วันนั้นแต่งเป็นนางเอก.

นั้นก็โปรดให้เข้าไปด้วย เมื่อเข้าไปถึงข้างในได้พบประหลาดยิ่งเป็น
 ธรรมดาฝ่ายใน แล่งกายด้วยผ้าทองอย่างงามมาก มีระดับเครื่อง
 ขาภรณ์แลพราวตา พระองค์เจ้าหญิงที่ทรงพระเจริญเป็นผู้ทรง
 เกลียงเครื่องคัม และพระเจ้าแผ่นดินได้มีพระราชดำรัสเช่นภาษา
 อังกฤษกับท่านเจ้าเมืองชองนาน ได้ทรงแสดงความรักพระราช
 หฤทัยชอบ ๆ ถึงที่ได้ทรงกระทำตามสุขุมเลขถัน เศษ และใน
 คุตตญิง ออก ทรงหวังว่าพระราชไมตรีคงจะสนิทสนมในวาระ
 ๒ ประเทศจะดำรงอยู่สืบไป แล้วทรงอธิบายตอบข้อที่ เศษ และ
 ออก กราบทูลถามถึงเรื่องพระเจ้าแผ่นดินที่สถิตย์แห่งกรุงสยาม
 ว่าด้วยอย่างไร และเหตุไรจึงตั้งแห่งเช่นไว้ ชณะเมื่อท่านเจ้าเมือง
 เฝ้าพระเจ้าแผ่นดินอยู่นั้น พระเจ้าลูกเธอทั้งพระองค์เจ้าหญิงและ
 พระองค์เจ้าชายได้ทรงตั้งอันรับพลทไปกับท่านเจ้าเมืองที่ในท้องพระ
 โรง ทรงนงนุชและพระรูปถ่ายแก่พลทเหล่านั้น และทรงแสดง
 ความหวังใน ที่พระเจ้าแผ่นดิน คงจะได้เสด็จประพาส เมืองสิงคโปร์
 เมื่อพวกเขากราบถวายบังคมลาไป พระเจ้าแผ่นดินได้ทรง
 ประทานพระหัตถ์ ให้สัมพัทธ์ทั้งหมด และเมื่อท่านเจ้าเมืองทูลลา
 ทรงแสดงถึงความหวังพระทัญโดยว่า เศษ และ จึงสามารถมาเฝ้าถึงใน
 กรุงเทพ ฯ สักวันหนึ่ง และมีรับสั่งถามว่า ถ้าพระองค์จะเสด็จ
 เมืองสิงคโปร์ ท่านเจ้าเมืองระลึกความขึ้นที่อันรับเสด็จหรือไม่ ท่าน
 เจ้าเมืองกราบทูลสนองว่า ไม่มีสิ่งไรจะทำให้มีความขี้ใจยิ่งกว่า
 ที่จะไต่รับพระราชทานเกียรติยศในที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 เสด็จพระราชดำเนินไปเยี่ยมเยือนเมืองสิงคโปร์

ครั้นพวกเขาออกถวายบังคม (พลับพลา) มา พระเจ้าแผ่นดินก็เสด็จลงเรือพระที่นั่งกลับกรุงเทพฯ พระมหาราชมนตรี ขณะเมื่อพระเจ้าแผ่นดินเสด็จท่าเรือจากเมืองหลวงแล้ว ขรรดาศึกษาธิการสยาม คณะกรมชุกและช่วยๆ ใ้บ้าง ค้างถึงเรือไฟบ้าง ๗ ก็จักให้ไว้ใช้ตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมายังพระนครกรุงเทพฯ เวช สัตถ์ โลก และเรือกราชหยาเปอร์ ก็ออกไปเมือง ชองกง เรือเฟรดอง ใช้เมื่อจะใช้ก่อน เรือสารภี ใช้เป็นเรือสำหรับรับผู้พลกนักคารากาศสารและเครื่องมิดรตยาาศาสตร์ เรือไปโต มีท่านเจ้าเมืองกับพวกก็ออกจากท่าเรือในเวลาก่อนมีคหน้ายหนึ่ง และฝั่งทะเลซึ่งในเวลาก่อนหน้านี้ ๒-๓ นาวพิกาศตั้งไปทั่วยงชน ก็คืนคงสู่สภาพแห่งความเรียบร้อยแก่เจ้าตามเคยในเรือพลัน

ถ้าจะขยายบรรยายเรื่องนี้เสีย โดยมิได้ข่มถึงการที่พระเจ้าแผ่นดินสยามและข้าราชการของพระองค์ ได้ละชนบธรรมเนียมเก่าอันเป็นเครื่องถ่วงความเจริญ เพื่อพระราชทานเกียรติยศแก่ท่านเจ้าเมืองในครั้งด้วยนี้ ศาสตราไม (ฮังตง) ผู้ที่คืนเคยกับไทย และชนบธรรมเนียมของไทย ได้สังเกตเห็นว่า ที่ในราชสำนักจะได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างหมดจดเช่นทรงรับแขกเมืองครั้งนี้ แต่ก่อนมานี้ได้เคยปรากฏ ^{๒๒:๐๑:๒๔๕๖} เป็นต้นว่า เชื่อกพระราชมดเจียรพระราชทานโอกาสให้แขกเมืองเจ้าไปได้ ไม่ห้ามทวง และไปรอกให้พอบประกัย ฝ่ายในให้ออกมารับแขกเมืองไทยเชื่อกแลย ส่วนเจ้านายในราช

สกุลที่ทรง พระเขว้ ก็ทรงยอมให้สืมาศมกับแขกเมือง ชาว อังกฤษ
 "ได้ข้ออย่างวิริยาเป็นนักมีครสถนิตสนม เรื่องราวของกษัตริย์ต่าง ๆ
 และระเทศหมายเทศของสุทได้เข้ามาเยี่ยมเป็นนครกรุงสยามแต่ก่อน มี
 แม่น้ำที่กั้นเรื่องร้องทุกข์ที่ถูกขัดขวางไม่ยอมให้กระทำความคุ้นเคย
 พูกรากิยราชสำนัก และมีทางหวงห้ามตามขนบธรรมเนียมและพิธี
 ของชาวสยามมากมาย นาย คริสทอเฟอร์ก็ ราชยาปรุก และ
 เสือร ขอน เขาริงก็ ได้ใกล้ลางความเหล่านี้ไว้ และท่านเหล่านั้น
 "ได้เล่าเรื่องราวอย่างอัศจรรย์ว่าธรรมเนียมมารักก็ต่างกันต่าง ๆ เช่นนี้
 มีอยู่ทั่วไปจนกระทั่ง ความขัดข้องแก่พวกในขณะ ของท่านมาก มาก
 แม่น้ำที่เรื่องเห็นพระขี้เข่ายากต้องถูกห้ามปราม แต่ในเวลาอันไม่มี
 การแสดงให้แขกเมืองรู้ ลึกขย้างเช่นนี้เลย พระเจ้าแผ่นดินและ
 ชุนนางของพระองค์กลับสืมาศมกับแขกเมืองอย่างยอมให้อิศระเท่า
 กับเช่นผู้เส่มอกัน และดูเหมือนจะมุ่งให้คล้ายตามธรรมเนียมของ
 แขกที่มาหา การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตในชนบทก็ ไม่เคยยอม
 เปลี่ยนแปลงดังนี้ คุณเช่นเคยของสหายว่าความไม่ยอมละมือออก
 จากที่ของพลเมืองนั้น ยังอาจมีทางระไกรรับความคล้ายไปตามชาติ
 ที่มีความเจริญ เพราะความคุ้นเคยกับประเทศที่มีความเจริญก่อน
 ไปในวันหน้า

23/01/2555

ชาวสยามโดยปรกติเป็นคนมีอัธยาโหริยสงขเส่งี่ยมและนำ
 คยหา ทั้งปลิวฉลาดและว่องไว แต่คุณชอบสนุกมากกว่าทำการ

งาน ไม่เป็นผู้ชอบความวิเวกจะเห็นชอบในการเปลี่ยนแปลง
 และกล่าวกันว่า มีศิษย์ใคร่ของชาวสยาม เกิดขึ้นซึ่ง ความไม่ ตูจริต
 ชาวสยามมีรูปพรรณสัณฐานดี พวกผู้หญิง โดยมากดูเหมือน
 หาดที่สูงกว่า ๕ ฟุตขึ้นไปก็โดยยาก เครื่องนุ่งห่มผู้ชายใช้เสื่อกระ
 ยอกหลวม ๆ (ที่จริงนิยมเสื่อทักขิ) มีขนและศรยาวลงมาถึงเขว
 และขี้คุดมจนถึงคอ (ไม่เข้คแยะคอเสื่อ) กับมีนุ่งเช่นผ้าทอของ
 พนมเมืองยาวประมาณ ๓ หลาและกว้าง ๓ หลา พันรอบเอวแล้ว
 มีวนเข้ามาไว้ ในหว่างขา (โองกระเขน) โองเพื่อให้ง่ายอย่างกางเกง
 (นิกเกชชชกเกอร์) นุ่งและเท้าปล่อยไว้ ให้ปล่อย (ไม่สวม
 รองเท้า) แต่ผู้มีชั้นศักดิ์ก็ ถ้าจะออกนอกบ้านมักใช้สวม
 รองเท้ารูปรองเท้า และ พวกผู้หญิงแต่งตัวคล้ายพระภิกษุชายนมาก
 ถ้าไม่ใช้เสื่อกระยอกก็มักใช้ผ้าห่มคลุมพาดข่า (สไบเฉียง) ฝน
 เครื่องคลุมร่างกายไว้ข้างส่วนเท่านั้น ทั้งผู้หญิงผู้ชาย โอง
 ศีรษะเกล้าไว้แต่ เบื้องบน เป็น กระเปาะ (นมพาดไทยสมัย)
 ประมาณยาวขนาดเท่ากันกับแปรงขัดผ้าธรรมดา ซึ่งดูก็แปลกอยู่
 เขากล่าวกันว่า ผู้ชายและผู้หญิงไว้ผมเดียวกัน แต่ฝ่ายเราสังเกต
 ไม่ออก เว้นแต่จะเห็นด้วยผู้ชายประจักษ์ในเรื่องโองมากกว่า เห็น
 เล็ก ๆ เขาผมไว้จนอายุได้ ๓๐ ๓๑ ขวบ ก็โองเสีย ในการ
 โองผมมีพิธีใหญ่โต และถ้าเป็นเจ้าก็มีการสมโภชอย่างเอิกเกริก
 สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินทรงชี้ให้ เซอ แฮวี ออก คุณเจ้าชายพระองค์

หนึ่ง ซึ่งพระองค์มีรับสั่งให้ โทณ (โลกัณห์) ในยี่น่า^๑ และ
ทรงเชิญให้ หีส เอกษเลนตี มากรุงเทพฯ เพื่อถวายราชพิธี ซึ่ง
ทรงรับรองแก่ หีส เอกษเลนตี ว่าจะเป็นงานใหญ่น่าดูมาก

ประเพณีแปลกของกรุงสยามมีอย่างหนึ่ง คือมีพระเจ้าแผ่นดิน
สองพระองค์พร้อมกัน แต่ในเวลา^๑นี้ไม่มีพระเจ้าแผ่นดินที่ ๒ เพราะ
พระองค์ที่เสด็จสวรรคตเสียเมื่อปี (ค. ศ.) ๑๘๖๐ เหตุผล
พระราชดำริของการที่มีพระเจ้าแผ่นดินที่ ๒ นั้นดูเหมือนไม่มีใครเข้าใจ
กันโดยมาก จึงเห็นควรจะนำพระบรมราชาธิบายซึ่งสมเด็จพระเจ้า
แผ่นดินที่ทรงพระกรุณาพระราชทานเมื่อ เซอ แรร์ ออก กราบ
ทูลถามนั้นมากล่าวไว้ด้วย ความว่าพระเจ้าแผ่นดินที่ ๒ เป็น
ผู้ซึ่งคนทั้งหลายเข้าใจกันว่ามีความสิทธิ์ในราชสมบัติตกจากพระเจ้าแผ่นดิน
ที่ ๑ ให้พร้อมกันถวายราชสมบัติ เมื่อพระเจ้าแผ่นดินเสด็จสวรรคต
ถ้ามีพระเจ้าแผ่นดินที่ ๒ อยู่ในขณะนั้น ข้าราชการก็มักถวาย
ราชสมบัติแก่พระเจ้าแผ่นดินที่ ๒ และตั้งเจ้านายองค์ที่มีความซื่อสัตย์
ซื่อเป็นพระเจ้าแผ่นดินที่ ๒

ถ้าพระเจ้าแผ่นดินที่ ๒ เสด็จสวรรคต พระเจ้าแผ่นดินที่ ๓ จะ
ทรงตั้งผู้ใดเป็นแทนได้ แต่ไม่มีใครจะเป็นธรรมเนียมที่จะตั้งทำ
เช่นนั้น มักปล่อยให้ว่างอยู่จนพระเจ้าแผ่นดินที่ ๓ เสด็จ
สวรรคต อำนาจของพระเจ้าแผ่นดินที่ ๒ นั้นดูเหมือนแล้วแต่พระ

๑ คือสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระจักรพรรดิพงษ์

ราชศฤงคารของพระเจ้าแผ่นดินที่ ๓ จะพระราชทานอย่างไร แต่
 เกินมากเหมือนพระเจ้าแผ่นดินที่ ๒ มีอำนาจมากกว่าในชั้นหลังที่
 ถ่วงมานั้น ความขบถระสังคตคงแบบธรรมดาเมื่อมีพระเจ้าแผ่นดิน
 ที่ ๒ นี้ แต่จริงคือระบอบซึ่งมีความแตกกว้างในเมื่อพระเจ้าแผ่นดินเสด็จ
 สวรรคต เพราะการรับราชสมบัติต้องเป็นทางทายาทในพระราช
 วงศ์ และการเลือกผู้ที่จะเป็นพระเจ้าแผ่นดินก็อาศัยความ
 พร้อมเพรียงของขุนนางผู้ใหญ่ทั้งปวง จึงเห็นโทษที่ว่าเมื่อเลือก
 พระเจ้าแผ่นดินแล้ว ถ้าตั้งรัชทายาทได้ด้วย ก็จะมีใครมีช่อง
 ทางน้อยที่จะเกิดการวิวาท อันจะเป็นภัยต่อสันติสุขของบ้านเมือง
 ของประเทศ

กระแสรับสั่งรัชกาลที่ ๕

เรื่องทูลเชิญปราศรัย เมื่อขี้มโธง พ.ศ. ๒๔๖๓

คณบดีของกรมขุนวรจักรธรานุภาพ

หม่อมอนุวัตรวรวงศ์ สิงหนัด ในพระองค์เจ้าปรีดา

ให้หอบพระสมุท ๑ เมื่อวันที่ ๓๗ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๓

มีพระบรมราชโองการมาพระอัครราชทูตสิงหนัด ในพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลพระเจ้าอยู่หัว ไปรบกเกล้า ๆ ให้จดหมายเหตุที่บังเกิดมี เมื่อเวลาทูลเชิญปราศรัยเป็นในวัน ๓๗๓๐ ขี้มโธงสมุทที่ ๑ ไร่ ให้ท่านทั้งปวงทราบดังนี้ :-

ที่ค่ายหลวงหว้ากอ เป็นที่ทรงพระราชดำริที่จะเป็นที่ควร
จะเห็นเป็นกลางคราวทูลเชิญปราศรัยนั้นแล้วมีพระบรมราช
โองการดำรัสสั่ง ให้ไปตั้งแตงไว้นั้นที่ประทับนั้นนี้กำหนด ลอง
ชีวิตคู่ ๘๘ องศา ๕๐ ลิปดา ๒๐ พิลิปดา คิดมาแต่ที่ครุฑวิเศษ เป็น
ทิศตะวันออกกรุงเทพฯ ไปเพียง ๕๘ ลิปดากับ ๕๐ พิลิปดา เวลาเดียวกัน
กับกรุงเทพฯ ๓ นาทีกับ ๑๖ วินาทีเศษเล็กน้อย มีลวดลึงคูปทวิ

หนังสือ ๓๓ งบดำ ๕๗ งบดำ ๕๐ พิธีพเนียงข้างใต้กรุงเทพ ฯ ลงไป

๒ งบดำ ๓ งบดำ ๒๘ พิธีพ

ที่ค่ายหลวงหัวอก ทรมานภรรยาจะจิตศุขหายพิเวลา

๓๐ นาที ภาภักย์ ๒ นาที แต่ที่ขังคั้น แต่เกิดเมฆฝนท่ามีร มีคัย

เสียหมกไม้ เต็มเลขเมื่อแรกจับ อยู่มาจนเวลา ๓๐ นาที ภาภักย์

๕๐ นาที เมฆจึงวางออกไปเห็นดวงพระอาทิตย์ ไร ๆ แลดูพอรู้ว่า

จับตัวสักส่วนหนึ่ง บังเหลือสักสองส่วนดวงพระอาทิตย์ เมื่อนั้น

จึงได้ประโคมสรงมูรธาภิเศก ในระหว่างนั้นเมฆขาวดำบังดวง

พระอาทิตย์ เห็นข้างในระวาง ๆ ไม่เห็นข้าง ทราบคือที่แห่ง

ไม่เห็นไปทิศไหน เห็นตรงไปที่เดียว เมื่อเวลาสรงมูรธาภิเศก

แล้วนาฬิกาได้ ๓๓ นาที ภาภักย์ ๕ นาที แต่ที่ขังคั้น จึงได้ตั้งระแวง

สำหรับพระสงฆ์ รัชสังว่ายังอีกถึงนาฬิกาจึงจะสิ้นดวงให้รับฉันเลิก

ทราบก็ตรงเข้าไปแต่ทิศพายัพ เหลือข้างทิศอาคเนย์ เมื่อเวลา

๓๓ นาที ภาภักย์ ๕๕ นาที แต่ที่ขังคั้นไม่ร้อน แสงร้อนอ่อนมาก คนร้อง

กันว่าเหมือนเดือนหงาย ครึ่งถึง ๓๐ นาที ดวงพระอาทิตย์เหลือน้อย

ถ้าจะคิดดวงพระอาทิตย์ข้างสัก ๑๒ ส่วน จะเหลืออยู่ไม่ถึงส่วน ๑

เมื่อนั้นที่ขังพาครงดวงพระอาทิตย์ ไปจนข้างตะวันตก เป็นต้นลม

สว่างไม่มีเมฆเลยที่เดียว คนร้องว่าหมกแล้ว เห็นดาวแล้วขอ

ชื่อมาก แต่ที่วังยังไม่หมด ไปหมกตัว ๓๐ นาที ภาภักย์ ๓๐ นาที

๒๒ วินาที

เมื่อทรงพระอาทิตย์เห็นขึ้น ๕ โคนในถ้องก็เห็นเป็นเส้นขอบ
 โขยวงมีคชย์ เพราะศก้วยกล้องที่ถ้องด้วยกระกลี แต่ศก้วยตา
 เปล่าวงขอบนั้นรักกลมเข้ามาดูเหมือนทรงทาว แต่รักเล็กเข้าไป
 ทุกที่เหมือนตัวที่หอบแล้วจึงหายไป มีคนตั้งชาวสกลชัยเมฆชาว
 ล้อมรอบวงทำศย์ ครั้นทรงพระอาทิตย์ลับหายไป นาฬิกาคนถือศ
 ก็ไม่เห็นมีคเหมือนกลางคืน ครั้นใช้ประมาณนาที่ ๑ ฤายังไร
 ไม่นั่นเพราะไม่เห็นนาฬิกา ในถ้องแลเห็นเป็นกิ่งางอน ๆ ช้อน
 ไปข้างทิศตะวันออกของทรงทำศกับพระอาทิตย์อยู่ จมอยู่ในแสง
 ชาวหลัว ๆ รอบวงทำศนั้น เมื่อสองศก้วยกล้องใหญ่ กล้าย ๆ กิ่ง
 ล้นตมฤการัง เขาถวงปลายบ้าน ไม่แหลม แต่ดูเห็นว่าเช่น
 ของมีตัวแท้ จะเช่นรัศมีขึ้นตาลนั้นหาได้ ของก็ไม่ควรจะเห็น
 เพราะแสงชาวชักให้เห็นออกมา เหมือนคนปะที่วางไว้ ในถ้อยใหญ่
 คนอยุ่ข้างหนึ่งขอบถ้อยยังไม่เห็นแล้ว ครั้นน้ำตกลงในถ้อยถึง
 กระปะไม่ลอยขึ้นไม่กระเทือนไป คนไม่ไต่ช่วงขึ้นก็เห็นได้ศ
 กำลังเงาหน้าชัก ครั้นล่วงไปอีกสัก ๑ นาที่ ทรงพระอาทิตย์จะมุด
 ออกข้างทิศพายัพ ก็เห็นเป็นเงาเช่นนั้นเคียงทิศกันเป็นคู่ชอกข้าง
 ทิศพายัพอีก ของเดิมก็ไม่หายไป ครั้นล่วงมาสัก ๕ นาที่เศษ
 เห็นเป็นพันเลื่อยที่วงถ้อย ๆ ข้างทิศประจิมก่อนทวดิในทรง
 ทำศนั้น ครั้นแล้วพระอาทิตย์มุดออกมา มีรัศมีเป็นแสงสว่างเห็น
 นาฬิกาได้ ขณะนั้นนาฬิกาได้ ๓๓ นาฬิกาอีก ๕๓ นาที่ ๗ วินาที

ถูกตั้งกับที่ทรงพยากรณ์ไว้ ไม่คลาดเลย พันนั้นไปไม่ได้ตรง
ท่าชนล เพราะแสงพระอาทิตย์กลัดหนักซมทุกที ได้บอกพระเนตร
คือเมื่อวาระหลังการ ก็คงอยู่ที่ศอกเฉย จนหลุดย้ายไม่ง
ถึ ๕ นาที เกินที่ทรงพยากรณ์ไปนาที ๑

การครั้งนี้ได้ทรงบัญญัติการฉลองวาระบูชาแก่เหล่าภิกษา
พระราชมารดาพระเนตร แลเทวดาเข้าป่า ขอให้หื้อฟ้าสว่างในระวาง
บาตนาฬิกาเศษ เทวดาอารักษ์ทั้งในกรุง ๗ นอกกรุง ๗ คูเหมือน
ช่วยทำให้สำเร็จดังพระราชประสงค์ ควรขอยใจเทวดาที่ฟังพระราช
บัญญัติ ทำให้สัมพระราชประสงค์เป็นอสังขระย์ เทวดาได้เครื่อง
สังฆะกลางคราวเล็กน้อยออก ยังรับอาสาทำให้สำเร็จพระราช
ประสงค์ได้ เห็นด้วยในพระราชดำริห์ ก็ทำนุเป็นพระราชวงศา
นวงศ์ ชำระการงให้ผู้น้อยด้วยน้ำฝ่ายใน ได้รับพระราชทาน
เบี้ยหวัดการมยศดวั้นศักดิ์ศักดิ์ แลพระราชอาคณเฑณานุกรม
เปรียบแล้ว ก็ได้รับนิศยสิทธิ์มากกว่าเทพยดานี้อีก แลไม่มี
ใครถือกลองพระเศษพระศุณเฑษาใจเสให้สละเรียกกำหนดให้เน้ ให้
สัมพระราชประสงค์อย่างเฉย

ที่กรุงเทพ ฯ ทรงกำหนดเวลาแล้วเป็นแน่ ว่าเห็นระยัย
ทิศพายัพ เวลา ๓๐ นาทีถึ ๕ นาทีเศษ แลว้กวาระระค้อยเวไป
ทิศประจิม ทิศหรทึ จนทิศทักษิณ ระเบียบมากที่สุตแห่งข้างทิศทักษิณ
เหลื่อข้างทิศอุดร น้อยเป็นที่สุดตรงพระอาทิตย์มย่ง ๓๓ ส่วน ๖๖

จับเสื้อสัก ๓๓ ส่วนเศษ จะเหลืออยู่สักส่วนหนึ่งซน ๆ เมื่อเวลา
 ที่ ๓๓ นาฬิกาถึง ๕๔ นาทีเป็นที่สุด แล้วกระแจะเร่งแก้ทุกนิมิตไป
 ชาติเศษ คายออกหลกที่คอกเศษ เวลาบ่าย ๓ โมงถึง ๓๓ นาที
 การนี้เป็นการทรงคำนวณไม่ได้เห็น แต่ที่จะเป็นก็ทรงไม่คลาด
 กำหนดนั้นนัก แต่ผู้รักษาพระนครรักษาพระราชวัง โจรลักไป
 เหมือนเหม็นไม้ไม่ระการใจใคร ถึงพูดด้วยก็ไม่พอใจฟังไม่เอาใจใส่
 พอใจพูดถึงแก่เวลาเช้าว่ารีบโมงนั้นเข้าที่ ถูกของโหรนาย
 นายไฉนค่านั้นแล้ว ก็วันที่จะเอาเงินเบรณการะเอกเขนกทำยศ
 คนผู้ใหญ่ได้สูงไม่เอาใจใส่การตะขี้ขอมใครก็ไม่ไ้ความ

อนึ่งเมื่อแรกจับนั้น ถึงพอใจพูดกันว่าจับเข้าที่นั้น โมงนั้น ก็พูด
 ไร ๆ เซอะ ๆ ด้วยเหตุสองประการ ขั้ประการหนึ่ง คือนาฬิกาไม่
 ได้ตรวจตรา ทั้งว่าด้วยเครื่องนั้นแล้วคำนวณเลขจนให้ดู
 ต้องถึงเวลาพระอาทิตย์ เป็นแต่เห็นสว่างแล้วก็บ่ารุ่ง นี้ก็ถือว่า
 เช่นกันวัน ไม่ไ้ไ้เหยียบขึ้นคำนวณก่อนเวลารุ่งนั้นไม่ชอบกลเลย
 เช่นแต่ไว้ เพ็ชร์พันแลโพธิ์หลวงชาวนาฬิกา สวมตัวเป็นพระ
 แต่ชื่อ เป็นแต่ที่น้อยของพระสงฆ์แก่ ๆ ชาววัดมักพูดกัน พนังงาน
 นาฬิกาหลวงนั้น เขาชื่อพันทิวาศย์ พันพันจันทรภา เขาดูเวลา
 พระอาทิตย์พระจันทร์ทั้งกลางวันกลางคืน เขาปลุกกันขึ้นอยู่
 ไม่หลับ นัยนี้ในชั้นนาฬิกาว่าถ้าขาดก็ขาดไม่คลาดเลย ไ้

จะสั่งเขาไว้ นานึกาในพระราชนัดกว่าที่ไหน ๆ หมด พระสงฆ์
 ผู้ใหญ่ ๆ มักพูดกันขบขันนี้ ถึงพวกไพร่ที่แก่ละ นาย ๆ บวชแก้วก็
 มาหลาย ๆ ปี โจรหายหลายได้ไล่กันเขยอย่างนี้เหมือนกับชาววัด
 สำหรับจะมานั่งรับนั่งขอ ชมขบขันที่อยากอวดยศ ทำขึ้นขิงขี้
 ไว้ไว้ระปนผู้ใหญ่ผู้เฒ่าเปล่า ๆ ไม่เอาใจใส่ในการเป็นวิสัยของ
 ความรู้วิชา เป็นการละเอียดยการประหลาด ควรเป็นที่สังเกต
 จกหมายเหตุไว้เป็นศิโรตอย่างสืบไปข้างหน้า ก็เพราะนาฬิกาตั้งไม่แน่
 อย่างว่ามาอย่างหนึ่ง เป็นที่ให้ผิดจากจริงอีกอย่างหนึ่งเพราะก
 ฅวงพระอาทิตย์ คิวการดูหยาบคายนัก คือตั้งขึ้นน้ำลงดูข้าง
 เขาคระเจกฉายดูข้าง ขี้ตงหน้าดูข้าง เขาคระเจกเงาดูแฉ่นตาลนควัน
 ใ้กัวันเทียบดูข้าง เครื่องมือหยาบคายสกปรกอย่างนี้ แรกรับ
 แล่น้อยก็ไม่เห็น ได้มีพระบรมราชโองการทรงดำรัสขียนยันว่า
 แล่น้ำหลัง ๆ งามมีผู้สุริยปราสาทวิษณุสำหรับวัดแคด มีกระเจด
 เขียวกระเจดแดงต่าง ๆ กัน กตั้งสองมีกระเจดเขียวกระเจดแดง
 เหลืองต่าง ๆ บังตาข้าง เห็นว่าจับแล่นออกแก่ไพร่ ๆ ก็เอามือ
 ขี้ตงหน้ากเลียงว่ายังไม่รับเข้าอยู่หลาย ๆ นาที จึงยอมให้ประโคม
 ว่ารับ ตีแต่นั้นไปกระหยาบ ๆ ไพร่ ๆ สกปรก อย่างใจชาววัดคนมา
 แล่น้ำเช่นนี้ ให้พวกไพร่คิดเงียดกเลียด จึงเอาใจใส่การให้ละเอียดย
 คามพนักงานของตัว ตยารับเขยพวกเลียดเปล่า ให้ลออกเขยจก
 หมายเหตุนี้ไว้สำหรับกรมสำหรับตัวสืบต่อไปทุกนายทุกคน

พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนอกลดบดักษรณสมยัตติ
 ท้าวสมศักดิ์ (เนย)
 ท้าวโสภานีเรศ (ส้ม)
 ท้าวอินทรสุริยา
 ท้าวทรงกันดาล (ศรี)
 ท้าวพิพัฒน์ โภชา
 ท้าวศรีสัตยานุรักษ์
 ท้าวรักษามณฑลเข็ม
 เจ้าพระยาบวรราช (แก้ว)
 พระยาสิทธิราชเดโชไชย (พิณ)
 พระยาราชสุภาวดี (ปาน)
 พระยาอภัยบริรักษ์ (เจษ)
 พระยาพิไชยสงคราม
 พระยาราชสีมการากร
 พระยาพระฤๅษณ์รักษ์
 พระยาราชวงศ์
 พระยาประจักษ์วิไลย
 พระยาอุทัยโกกรเกียรติคุณ
 พระยาจันทน์นบตี (ขลิบ)
 พระยาเวียงใน

พระยาไพลย์สมบัติ (เชียม)

พระยาภักดีสงคราม

พระยาเทพมณฑัยร

พระวิจิตรมนตรี

พระมหาขรรค์

พระกัลยาภักดี

หม่อมท้าวเล็ก

พระพิไชยสรเทศ

พระชนรณชิต

พระศรียศประเทศมนตรี

พระพิเศษสงคราม

พระพิพากษานานาประเทศ

พระศรีเสนา

หลวงพิพิธมณฑัยร

หลวงนังคัลกิจบรรหาร

หลวงประชาตฤทธิไชย

หลวงวิสุตรสมบัติ

ชนอักษรสมบัติ เสมียนตรา

ขุนอนงค์

22/01/2555

สมิงสิทธิราชา

ขุนรศกษิษร เสมียนนครา

นายหัตถ์อำเบะ (จา)

รายนามข้างบนนี้ ในคั่นฉบับที่ได้มาหาปรากฏว่า เกี่ยวข้อง
แก่เรื่องต่างประเทศอย่างไรไม่ สันนิฐานว่าเห็นจะเป็นผู้ที่ได้มาคัด
เอาจดหมายเหตุไปกรมการระแสร้อยถึง ผู้เป็นคั่นฉบับถึงจึงคนาม
ลงไว้
